This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

PA
6384
A2
1884

UC-NRLF
$B 311 080

[BIBLIOTHE]CA
[SCRIPTORUM] GRAECORUM ET ROMANORUM
EDITA CURANTE
CAROLO SCHENKL.

EUTROPI

BREVIARIUM AB URBE CONDITA

EDIDIT

CAROLUS WAGENER.

LIPSIAE
SUMPTUS FECIT G. FREYTAG.
MDCCCLXXXIV.

1 M. 20 Pf.

YB 38362

BIBLIOTHECA
SCRIPTORUM GRAECORUM ET ROMANORUM
EDITA CURANTE
CAROLO SCHENKL.

EUTROPI

BREVIARIUM AB URBE CONDITA

EDIDIT

CAROLUS WAGENER.

LIPSIAE
SUMPTUS FECIT G. FREYTAG
MDCCCLXXXIV.

EUTROPI

BREVIARIUM AB URBE CONDITA

EDIDIT

CAROLUS WAGENER.

LIPSIAE
SUMPTUS FECIT G. FREYTAG.
MDCCCLXXXIV.

PA6384
A2
1884

UNIV. OF
CALIFORNIA

CAROLO ERNESTO GEORGES

PIETATIS ERGO

264818

PRAEFATIO.

In contextu Eutropiano constituendo amplissimo Droyseni (in editione maiore Berolinensi apud Weidmannos a. 1879) apparatu critico usus sum fundamento. Ex omnibus libris manu scriptis codici Fuldensi, quo usus erat Sylburg, et codici Gothano maxima est attribuenda auctoritas, reliqui codices (cod. Leidensis et Bertinianus, cod. Vaticanus et codices Pauli Diaconi) minoris sunt momenti. Quam viam rationemque in adhibendis codicibus inierim, hoc loco pluribus verbis disserere supervacaneum mihi videtur, propterea quod proximo anno in Philologi ab Ernesto de Leutsch editi volumine XLII. p. 379—402 et p. 511—533 de hac re accuratius disputavi. Praeter codicum optimorum scripturas ad restituendum genuinum Eutropii contextum cum scriptores, qui aut Eutropii breviarium adhibuerunt aut iisdem scriptoribus atque Eutropius fontibus usi sunt, tum maxime Paeanii versionem Graecam diligenter consului et respexi. Etenim cum Paeanius, quem aequalem Eutropii fuisse constat, meliorem quam qui supersunt codicem sine dubio adhibuisset, factum est, ut lectiones, quas ille ante oculos habuerat, restituere studerem et compluribus locis ab auctoritate eorum, qui Eutropii breviarium ediderunt, recederem. Versioni vero Paeanii multo maior fides esset habenda, nisi ille multa aut addidisset aut omisisset sed contextum Eutropianum magis ad verbum in linguam Graecam vertisset. Denique coniecturas doctorum hominum maxima cum cura perscrutatus sum, complures, quae verae esse mihi videbantur, in contextum verborum recipere non dubitavi, paene omnes, ut uno in conspectu ponerentur quae

proximis annis de contextu Eutropiano scripta sunt, in adnotationibus breviter commemoravi. Ceterum de omnibus rebus, quae ad apparatum criticum intellegendum pertinent, propediem in Philologo accuratius disputaturum me spero. In orthographia communem usum secutus sum eamque ita constitui, ut a libro, qui inscribitur Tabellarisches Verzeichnis der hauptsächlichsten Wörter von schwankender Schreibweise (Gotha, Fr. Andr. Perthes 1882), nisi perpaucis locis non discederem. Restat, ut grato animo mentionem faciam Caroli Schenkl, qui, quae est animi eius liberalitas, et alias mihi operam navavit et in emendandis plagulis benigne me adiuvit.

Conspectus notarum a me in adnotationibus adhibitarum:

A = cod. F(uldensis) et cod. G(othanus) 101, membr., saec. X vel IX.

B = cod. L(eidensis) 141, membr., saec. X et cod. O (Bertinianus), S. Omer 697, membr., saec. X.

C = cod. V(aticanus) 1860, scriptus a. 1313 et P(auli Diaconi) codices.

c = codices sive omnes sive plerique.

P = versio Paeanii.

d = editiones Ioannis Droyseni (Berol. 1878. 8⁰ et [Monum. German. auctt. ant. II] ib. 1879. 4⁰).

h = editio Guilelmi Hartelii (Berol. 1872).

h^1 = Guilelmus Hartel, Eutropius und Paulus Diaconus (Vindob. 1872).

b = R. Bitschofsky in ephem. gymnas. Austr. a. 1880 p. 838.

δ = R. Duncker, De Paeanio Eutropii interprete (Greiffenberg 1880).

δ^1 = R. Duncker in annal. philolog. Fleckeis. vol. CXIX., a. 1879 p. 641.

w = C. Wagener in Philologi vol. XLII., a. 1883 p. 379—402 et p. 511—533.

DOMINO VALENTI MAXIMO PERPETVO AVGVSTO

EVTROPIVS V. C. MAGISTER MEMORIAE.

Res Romanas ex voluntate mansuetudinis tuae ab urbe condita ad nostram memoriam, quae in negotiis vel bellicis vel civilibus eminebant, per ordinem temporum brevi narratione collegi strictim additis etiam his, quae in principum vita egregia exstiterunt, ut tranquillitatis tuae possit mens divina laetari prius se inlustrium virorum facta in administrando imperio secutam quam cognosceret lectione.

UNIV. OF CALIFORNIA

LIBER PRIMVS.

Romanum imperium, quo neque ab exordio ullum fere 1
minus neque incrementis toto orbe amplius humana potest
memoria recordari, a Romulo exordium habet, qui Reae Silviae
Vestalis virginis filius et quantum putatus est Martis cum Remo
fratre uno partu editus est. is cum inter pastores latrocinare- 2
tur, decem et octo annos natus urbem exiguam in Palatino
monte constituit, XI Kal. Maias, Olympiadis sextae anno tertio,
post Troiae excidium, ut qui plurimum minimumque tradunt,
anno trecentesimo nonagensimo quarto.

Condita civitate, quam ex nomine suo Romam vocavit, haec 2
fere egit. multitudinem finitimorum in civitatem recepit, cen-
tum ex senioribus legit, quorum consilio omnia ageret, quos
senatores nominavit propter senectutem. cum uxores ipse et 2
populus suus non haberent, invitavit ad spectaculum ludorum
vicinas urbis Romae nationes atque earum virgines rapuit.
commotis bellis propter raptarum iniuriam Caeninenses vicit,
Antemnates, Crustuminos, Sabinos, Fidenates, Veientes. haec
omnia oppida urbem cingunt. et cum orta subito tempestate
non comparuisset, anno regni tricensimo septimo ad deos trans-
isse creditus est et consecratus. deinde Romae per quinos dies 3
senatores imperaverunt et his regnantibus unus annus com-
pletus est.

Postea Numa Pompilius rex creatus est, qui bellum quidem 3
nullum gessit, sed non minus civitati quam Romulus profuit.
nam et leges Romanis moresque constituit, qui consuetudine

---

13 anno *cf. Schulze Philolog. 29 p. 298, om. h* ‖ nonagesimo *h d, at in numer. ordin. in . . . censimus et . . . gensimus semper n scribendum est* ‖ 17 cum *G P d cf. w p. 514*; tunc cum *B*; tum cum *C h* ‖ 24 et consecratus *B C P Hieronym. a. 1297 cf. Pirogoff de Eutropii indole ac fontibus* (*Berol. 1873*) *p. 48, 50 adn. 8, δ p. 17, w p. 514, 515; incl. h; om. G d cf. Lüdecke Fleck. Jahrb. 111 p. 877.*

proeliorum iam latrones ac semibarbari putabantur, et annum descripsit in decem menses prius sine aliqua supputatione confusum et infinita Romae sacra ac templa constituit. morbo decessit quadragensimo et tertio imperii anno.

4 Huic successit Tullus Hostilius. hic bella reparavit, Albanos vicit, qui ab urbe Roma duodecimo miliario sunt, Veientes et Fidenates, quorum alii sexto miliario absunt ab urbe Roma, alii octavo decimo, bello superavit. urbem ampliavit adiecto Caelio monte. cum triginta et duos annos regnasset, fulmine ictus cum domo sua arsit.

5 Post hunc Ancus Marcius Numae ex filia nepos suscepit imperium. contra Latinos dimicavit, Aventinum montem civitati adiecit et Ianiculum, apud ostium Tiberis Ostiam civitatem supra mare sexto decimo miliario ab urbe Roma condidit. vicensimo et quarto anno imperii morbo periit.

6 Deinde regnum Priscus Tarquinius accepit. hic numerum senatorum duplicavit, circum Romae aedificavit, ludos Romanos instituit, qui ad nostram memoriam permanent. vicit idem etiam Sabinos et non parum agrorum sublatum isdem urbis Romae territorio iunxit primusque triumphans urbem intravit. muros fecit et cloacas, Capitolium inchoavit. tricensimo octavo imperii anno per Anci filios occisus est regis eius, cui ipse successerat.

7 Post hunc Servius Tullius suscepit imperium, genitus ex nobili femina, captiva tamen et ancilla. hic quoque Sabinos subegit, montes tres Quirinalem Viminalem Esquilinum urbi adiunxit, fossas circum murum duxit. primus omnium censum ordinavit, qui adhuc per orbem terrarum incognitus erat. sub eo Roma omnibus in censum delatis habuit capita LXXXIII milia civium Romanorum cum his, qui in agris erant. occisus est scelere generi sui Tarquini Superbi, filii eius regis, cui ipse successerat, et filiae, quam Tarquinius habebat uxorem.

8 L. Tarquinius Superbus septimus atque ultimus regum Vulscos, quae gens ad Campaniam euntibus non longe ab urbe est, vicit, Gabios civitatem et Suessam Pometiam subegit, cum Tuscis pacem fecit et templum Iovi in Capitolio aedificavit.

13 apud hostiam civitatem *c*; *πολίχνην . . . πρὸς ταῖς τοῦ Θύμβριδος ἐκβολαῖς P*; apud ostium tiberis ostiam civitatem *h d cf. h' p. 43; Gardthausen Fleck. Jahrb. 107 p. 264, Keller Götting. gel. Anz. 1874 I p. 149, δ p. 17, w p. 383, 386, 402* ‖ 34 vulscos *semper* (*cf. 1, 14*; *1, 15* (*bis*)*; 1, 19*; *2, 1*) *scribendum est*, volscos *h d cf. h' p. 57.*

postea Ardeam oppugnans in octavo decimo miliario ab urbe
Roma positam civitatem imperium perdidit. nam cum iunior 2
filius eius et ipse Tarquinius nobilissimam feminam Lucretiam
eandemque pudicissimam Collatini uxorem stuprasset eaque de
iniuria marito et patri et amicis questa fuisset, in omnium
conspectu se occidit. propter quam causam Brutus parens et
ipse Tarquini populum concitavit et Tarquinio ademit imperium.
mox exercitus quoque eum, qui civitatem Ardeam cum ipso 3
rege oppugnabat, reliquit: veniensque ad urbem rex portis
clausis exclusus est, cumque imperasset annos quattuor et
viginti, cum uxore et liberis suis fugit. ita Romae regnatum 4
est per septem reges annis ducentis quadraginta tribus, cum
adhuc Roma ubi plurimum vix usque ad quintum decimum
miliarium possideret.

Hinc consules coepere, pro uno rege duo hac causa creati, 9
ut, si unus malus esse voluisset, alter eum habens potestatem
similem coerceret. et placuit, ne imperium longius quam annuum
haberent, ne per diuturnitatem potestatis insolentiores redderen-
tur, sed civiles semper essent, qui se post annum scirent futuros
esse privatos. fuerunt igitur anno primo expulsis regibus con- 2
sules L. Iunius Brutus, qui maxime egerat, ut Tarquinius
pelleretur, et Tarquinius Collatinus maritus Lucretiae. sed 3
Tarquinio Collatino statim sublata est dignitas. placuerat
enim, ne quisquam in urbe maneret, qui Tarquinius vocaretur.
ergo accepto omni patrimonio suo ex urbe migravit et loco 4
ipsius factus est L. Valerius Publicola consul. commovit tamen
bellum urbi Romae rex Tarquinius, qui fuerat expulsus, et
collectis multis gentibus, ut in regnum posset restitui, dimicavit.
In prima pugna Brutus consul et Arruns Tarquini filius in 10
vicem se occiderunt, Romani tamen ex ea pugna victores re-
cesserunt. Brutum matronae Romanae defensorem pudicitiae
suae quasi communem patrem per annum luxerunt. Valerius 2
Publicola Sp. Lucretium Tricipitinum collegam sibi fecit Lucre-
tiae patrem, quo morbo mortuo iterum Horatium Pulvillum 3
collegam sibi sumpsit. ita primus annus quinque consules habuit,

---

3 filius eius et ipse tarquinius iunior *c*; iunior *ante* filius *transposui secundum Hieronym. a. 1478*; iunior *incl. h cf. h' p. 17*; *om. Graeci d* || 8 qui (quo *G*) civitatem ardeam cum ipso rege oppugnabat *c d cf. b p. 841*; quo civitatem ardeam oppugnabat *h cf. h' p. 17, 18, Gardthausen p. 264* || 13 agrorum *post* plurimum *add. δ p. 19* || 14 aream *ante* possideret *add. Eussner Blätter für das bayer. Gymnasialwesen 8 p. 76.*

cum Tarquinius Collatinus propter nomen urbe cessisset, Brutus
in proelio perisset, Sp. Lucretius morbo mortuus esset.
11 Secundo quoque anno iterum Tarquinius, ut reciperetur in
regnum, bellum Romanis intulit, auxilium ei ferente Porsenna,
Tusciae rege, et Romam paene cepit. verum tum quoque vi-
2 ctus est. tertio anno post reges exactos Tarquinius cum suscipi
non posset in regnum neque ei Porsenna, qui pacem cum
Romanis fecerat, praestaret auxilium, Tusculum se contulit, quae
civitas non longe ab urbe est, atque ibi per quattuordecim
3 annos privatus cum uxore consenuit. quarto anno post reges
exactos cum Sabini Romanis bellum intulissent, victi sunt et de
4 his triumphatum est. quinto anno L. Valerius, ille Bruti collega
et quater consul, fataliter mortuus est, adeo pauper ut collatis
a populo nummis sumptum habuerit sepulturae. quem matronae
sicuti Brutum annum luxerunt.
12 Nono anno post reges exactos cum gener Tarquini ad
iniuriam soceri vindicandam ingentem collegisset exercitum, nova
Romae dignitas est creata, quae dictatura appellatur, maior
quam consulatus. eodem anno etiam magister equitum factus
2 est, qui dictatori obsequeretur. neque quicquam similius potest
dici quam dictatura antiqua huic imperii potestati, quam nunc
tranquillitas vestra habet, maxime cum Augustus quoque Octa-
vius, de quo postea dicemus, et ante eum C. Caesar sub dicta-
3 turae nomine atque honore regnaverint. dictator autem Romae
primus fuit T. Larcius, magister equitum primus Sp. Cassius.
13 Sexto decimo anno post reges exactos seditionem populus
Romae fecit, tamquam a senatu atque consulibus premeretur.
tum et ipse sibi tribunos plebi quasi proprios iudices et de-
fensores creavit, per quos contra senatum et consules tutus
esse posset.
14 Sequente anno Vulsci contra Romanos bellum reparaverunt
et victi acie etiam Coriolos civitatem, quam habebant optimam,
perdiderunt.
15 Octavo decimo anno postquam reges eiecti erant, expulsus

---

12 his *c h cf. h' p. 59*; iis *d* ‖ L. *om. h cf. h' p. 19* ‖ 22 octavius *A C Capito h d cf. h' p. 19*; octavianus *B P δ p. 15, 17* ‖ 25 titus *add. Eussner specimen criticum ad scriptores quosdam Latinos* (*Virceburg. 1868*) *p. 35 cf. h' p. 37, 86*; *om. h d.* ‖ 31 sequente *A* (insequente *3, 16*; *4, 9*; sequenti *1, 17*; insequenti *2, 10*; *4, 26*) *cf. Neue Lat. Formenlehre II² p. 65, Kühnast Liv. Syntax p. 35, h' p. 53*; sequenti *h d* ‖ contra romanos *A C, om. B h d cf. h' p. 40.*

ex urbe Q. Marcius, dux Romanus, qui Coriolos ceperat, Vul-
scorum civitatem, ad ipsos Vulscos contendit iratus et auxilia
contra Romanos accepit. Romanos saepe vicit, usque ad quin- 2
tum miliarium urbis accessit, oppugnaturus etiam patriam,
legatis qui pacem petebant repudiatis, nisi ad eum mater Ve-
turia et uxor Volumnia ex urbe venissent, quarum fletu et de-
precatione superatus removit exercitum. atque hic secundus 3
post Tarquinium fuit, qui dux contra patriam suam esset.

C. Fabio et L. Virginio consulibus trecenti nobiles homi- 16
nes, qui ex Fabia familia erant, contra Veientes bellum soli
susceperunt, promittentes senatui et populo per se omne cer-
tamen implendum. itaque profecti omnes nobiles et qui sin- 2
guli magnorum exercituum duces esse deberent in proelio con-
ciderunt. unus omnino superavit ex tanta familia, qui propter 3
aetatem puerilem duci non potuerat ad pugnam. post haec
census in urbe habitus est et inventa sunt civium capita CXVII
milia CCCXVIIII.

Sequenti tamen anno cum in Algido monte ab urbe duo- 17
decimo fere miliario Romanus obsideretur exercitus, L. Quintius
Cincinnatus dictator est factus, qui agrum quattuor iugerum
possidens manibus suis colebat. is cum in opere et arans esset
inventus, sudore deterso togam praetextam accepit et caesis
hostibus liberavit exercitum.

Anno trecentesimo et altero ab urbe condita imperium con- 18
sulare cessavit et pro duobus consulibus decem facti sunt, qui
summam potestatem haberent; decemviri nominati. sed cum
primo anno bene egissent, secundo unus ex his Ap. Claudius
Virgini cuiusdam, qui honestis iam stipendiis contra Latinos in
monte Algido militabat, filiam virginem corrumpere voluit; quam
pater occidit, ne stuprum a decemviro sustineret, et regressus
ad milites movit tumultum. sublata est decemviris potestas
ipsique damnati sunt.

Anno trecentesimo et quinto decimo ab urbe condita Fi- 19
denates contra Romanos rebellaverunt. auxilium his praesta-
bant Veientes et rex Veientium Tolumnius, quae ambae civi-

---

9 et *F d cf. 2, 4*; *2, 9*; *2, 19*; et *om. G h* ‖ 14 superavit *A d cf. w p. 515*; superfuit *B C h* ‖ 18 tamen *G C cf. d in praef. ad ed. maior. p. XIII*; om. *h d* ‖ 26 decemviri nominati *F d cf. b p. 841*; decemviris nominatis *G* h ‖ sed] et *h* ‖ 27 his *c h*; iis *d* ‖ 28 iam] tum *coni. Hearn* ‖ 29 militabat] militarat *prop. d sec. P* ‖ 34 rebellaverunt *A C Hieronym. a. 1584 h d*; bellaverunt *B P δ p. 15, 17, 18.*

tates tam vicinae urbi sunt, ut Fidenae sexto, Veii octavo decimo miliario absint. coniunxerunt se his et Vulsci. sed Mamerco Aemilio dictatore et L. Quintio Cincinnato magistro equitum victi etiam regem perdiderunt. Fidenae captae et excisae.

20 Post viginti deinde annos Veientani rebellaverunt. dictator
contra ipsos missus est Furius Camillus, qui primum eos vicit
acie, mox etiam civitatem diu obsidens cepit antiquissimam Italiae
atque ditissimam. post eam cepit et Faliscos, non minus no-
bilem civitatem. sed commota est ei invidia, quasi praedam
male divisisset, damnatusque ob eam causam et expulsus civi-
2 tate. statim Galli Senones ad urbem venerunt et victos Ro-
manos undecimo miliario a Roma apud flumen Alliam secuti
etiam urbem occupaverunt. neque defendi quicquam nisi Ca-
pitolium potuit; quod cum diu obsedissent et iam Romani fame
laborarent, a Camillo, qui in vicina civitate exsulabat, Gallis
3 superventum est gravissimeque victi sunt. postea tamen etiam
accepto auro, ne Capitolium obsiderent, recesserunt, sed secutus
eos Camillus ita cecidit, ut et aurum, quod his datum fuerat,
et omnia quae ceperant militaria signa revocaret. ita tertio
triumphans urbem ingressus est et appellatus secundus Romulus
quasi et ipse patriae conditor.

LIBER SECVNDVS.

1 Anno trecentesimo sexagensimo quinto ab urbe condita, post captam autem primo, dignitates mutatae sunt et pro duobus consulibus facti tribuni militares consulari potestate. hinc iam coepit Romana res crescere. nam Camillus eo anno Vulscorum civitatem, quae per septuaginta annos bellum gesserat, vicit et Aequorum urbem et Sutrinorum easque omnibus deletis earundem exercitibus occupavit et tres simul triumphos egit.

---

5 deinde *om.* *A d* || 7 diu *del.* δ^1 *p. 641*, *δ p. 18* || 11 civitate est *h* || 15 laborarent accepto auro ne capitolium obsiderent, recesserunt. Sed a camillo *prop. Rühl Rhein. Mus. 29 p. 639* || 17 accepto etiam auro *h* || 18 his *c h*; iis *d* || 30 romana res *B C P h d*; roma *A* *cf. Lüdecke p. 877* || 32 sutrinorum atque omnibus deletis earun dem exercitibus occupavit et *c*; easque *scripsi*; atque *om. Dietsch*; occupavit *transp. post* sutrinorum *et* et *om. h cf. h' p. 47, Rühl p. 639, b p. 841, 842*; occupavit et *om. d*; *pro* occupavit et *propon. δ p. 19* occupatis.

T. etiam Quintius Cincinnatus Praenestinos, qui usque ad 2
urbis Romae portas cum bello venerant, persecutus ad flumen
Alliam vicit, octo civitates, quae sub ipsis agebant, Romanis ad-
iunxit, ipsam Praeneste adgressus in deditionem accepit, quae
omnia ab eo gesta sunt viginti diebus, triumphusque ipsi decretus.

Verum dignitas tribunorum militarium non diu perseveravit. 3
nam post aliquantum nullos placuit fieri et quadriennium in urbe
ita fluxit, ut potestates ibi maiores non essent. praesumpserunt 2
tamen tribuni militares consulari potestate iterum dignitatem et
triennio perseveraverunt; rursus consules facti.

L. Genucio et Q. Servilio consulibus mortuus est Camillus. 4
honor ei post Romulum secundus delatus est.

T. Quintius dictator adversus Gallos, qui ad Italiam vene- 5
rant, missus est. hi ab urbe quarto miliario trans Anienem
fluvium consederant. ibi nobilissimus de senatoribus iuvenis
L. Manlius provocantem Gallum ad singulare certamen progressus
occidit et sublato torque aureo colloque suo imposito in per-
petuum Torquati et sibi et posteris cognomen accepit. Galli 2
fugati sunt, mox per C. Sulpicium dictatorem etiam victi. non
multo post a C. Marcio Tusci victi sunt et octo milia capti-
vorum ex his in triumphum ducta.

Census iterum habitus est. et cum Latini, qui a Romanis 6
subacti erant, milites praestare nollent, ex Romanis tantum
tirones lecti sunt, factaeque legiones decem, qui modus sexa-
ginta vel amplius armatorum milia efficiebat. parvis adhuc
Romanis rebus tanta tamen in re militari virtus erat. quae 2
cum profectae essent adversum Gallos duce L. Furio, quidam
ex Gallis unum ex Romanis, qui esset optimus, provocavit. tum
se M. Valerius tribunus militum obtulit, et cum processisset
armatus, corvus ei supra dextrum bracchium sedit. mox com- 3
missa adversum Gallum pugna idem alis et unguibus Galli oculos
verberavit, ne rectum posset aspicere. ita a tribuno Valerio
interfectus. corvus non solum victoriam ei, sed etiam nomen
dedit, nam postea idem Corvinus est dictus. ac propter hoc
meritum annorum trium et viginti consul est factus.

Latini, qui noluerant milites dare, hoc quoque a Romanis 7
exigere coeperunt, ut unus consul ex eorum, alter ex Roma-

---

4 ipsam praeneste *d cf. Kühner Lat. Gramm. I p. 170 adn. 2*; ipsam praenestem *c h* ‖ 8 praesumpserunt *ACP*; resumpserunt *h d* ‖ 10 triennio *BC h cf. b p. 840*; triennium *A d* ‖ 16 Lucius *c, om. Graeci h d* ‖ 31 corvus *ante* alis *add. c praeter G* ‖ 33 corvus *inser.* δ^1 *p. 641.*

2 norum populo crearetur. quod cum esset negatum, bellum
contra eos susceptum est, et ingenti pugna superati sunt; ac de
3 his perdomitis triumphatum est. statuae consulibus ob meritum
victoriae in rostris positae sunt. eo anno etiam Alexandria ab
Alexandro Macedone condita est.

8 Iam Romani potentes esse coeperunt. bellum enim in
centesimo et tricensimo fere miliario ab urbe apud Samnitas
gerebatur, qui medii sunt inter Picenum Campaniam Apuliam.
2 L. Papirius Cursor cum honore dictatoris ad id bellum profectus
est. qui cum Romam rediret, Q. Fabio Maximo magistro
equitum, quem apud exercitum reliquit, praecepit, ne se absente
3 pugnaret. ille occasione reperta felicissime dimicavit et Sam-
nitas delevit. ob quam rem a dictatore capitis damnatus, quod
se vetante pugnasset, ingenti favore militum et populi liberatus
est tanta Papirio seditione commota, ut paene ipse interficeretur.

9 Postea Samnites Romanos T. Veturio et Sp. Postumio con-
2 sulibus ingenti dedecore vicerunt et sub iugum miserunt. pax
tamen a senatu et populo soluta est, quae cum ipsis propter
necessitatem facta fuerat. postea Samnites victi sunt a L.
Papirio consule, septem milia eorum sub iugum missa. Papirius
3 de Samnitibus triumphavit. eo tempore Ap. Claudius censor
aquam Claudiam induxit et viam Appiam stravit. Samnites
reparato bello Q. Fabium Maximum vicerunt tribus milibus
hominum occisis. postea cum pater ei Fabius Maximus legatus
datus fuisset, et Samnitas vicit et plurima ipsorum oppida cepit.
deinde P. Cornelius Rufinus, M. Curius Dentatus, ambo consules,
contra Samnitas missi ingentibus proeliis eos confecere. tum
bellum cum Samnitibus per annos quadraginta novem actum
sustulerunt. neque ullus hostis fuit intra Italiam, qui Romanam
virtutem magis fatigaverit.

10 Interiectis aliquot annis iterum se Gallorum copiae contra
Romanos Tuscis Samnitibusque iunxerunt, sed cum Romam
tenderent, a Cn. Cornelio Dolabella consule deletae sunt.

11 Eodem tempore Tarentinis, qui iam in ultima Italia sunt,
bellum indictum est, quia legatis Romanorum iniuriam fecissent.

---

4 eo anno — 5 condita est *c h d cf. Pirogoff p. 38 adn., Lüdecke p. 877; incl. Vinetus, Sylburg, Tzschucke cf. h' p. 40* ‖ 10 rediret *δ¹ p. 643*; redisset *c h d* ‖ 17 apud caudinas furculas angustiis locorum conclusos *post* consulibus *incl. h, om. d cf. Lüdecke p. 877* ‖ 20 primus *post* papirius *add. δ p. 19* ‖ 25 datus *B C h δ p. 18 cf. w p. 515, om. A d* ‖ samnitas *d cf. Keller p. 149*, samnites *h*.

hi Pyrrum, Epiri regem, contra Romano sauxilium poposcerunt, qui
ex genere Achillis originem trahebat. is mox ad Italiam venit,
tumque primum Romani cum transmarino hoste dimicaverunt.
missus est contra eum consul P. Valerius Laevinus. qui cum 2
exploratores Pyrri cepisset, iussit eos per castra duci, ostendi
omnem exercitum tumque dimitti, ut renuntiarent Pyrro quae-
cumque a Romanis agerentur. commissa mox pugna cum iam 3
Pyrrus fugeret, elephantorum auxilio vicit, quos incognitos Ro-
mani expaverunt. sed nox proelio finem dedit; Laevinus tamen
per noctem fugit. Pyrrus Romanos mille octingentos cepit et
eos summo honore tractavit, occisos sepelivit. quos cum ad-
verso vulnere et truci vultu etiam mortuos iacere vidisset, tu-
lisse ad caelum manus dicitur cum hac voce: se totius orbis
dominum esse potuisse, si tales sibi milites contigissent.

Postea Pyrrus coniunctis sibi Samnitibus Lucanis Brittiis 12
Romam perrexit, omnia ferro ignique vastavit, Campaniam po-
pulatus est atque ad Praeneste venit miliario ab urbe octavo
decimo. mox terrore exercitus, qui eum cum consule seque- 2
batur, in Campaniam se recepit. legati ad Pyrrum de redimendis 3
captivis missi ab eo honorifice suscepti sunt. captivos sine
pretio Romam misit, unum ex legatis Romanorum Fabricium
sic admiratus, cum eum pauperem esse cognovisset, ut quarta
parte regni promissa sollicitare voluerit, ut ad se transiret,
contemptusque est a Fabricio. quare cum Pyrrus Romanorum 4
ingenti admiratione teneretur, legatum misit, qui pacem aequis
condicionibus peteret, praecipuum virum Cineam nomine, ita ut
Pyrrus partem Italiae, quam iam armis occupaverat, obtineret.
Pax displicuit: remandatum Pyrro est a senatu eum cum Ro- 13
manis, nisi ex Italia recessisset, pacem habere non posse. tum 2
Romani iusserunt captivos omnes, quos Pyrrus reddiderat, infames
haberi, quod armati capi potuissent, nec ante eos ad veterem
statum reverti, quam si binorum hostium occisorum spolia rettu-
lissent. ita legatus Pyrri reversus est. a quo cum quaereret 3
Pyrrus, qualem Romam comperisset, Cineas dixit, regum se
patriam vidisse; scilicet tales illic fere omnes esse, qualis unus
Pyrrus apud Epirum et reliquam Graeciam putaretur. missi 4

1 hy *c*; hi *h*; ii *d* ‖ in auxilium *Sylburg*, *Eussner Bl. f. d. bayer. Gymnasialw. 8 p. 76* ‖ 17 praeneste *B C d*, praenestem *Ah* ‖ 23 ut (*om. A*) ad se transiret *cd*, ad se transire *h* ‖ 28 est *post* pyrro *del. d* ‖ 31 quod armati capi potuissent *Ch cf. b p. 842*; quod armati capti fuissent *B d*; potuissent *A* ‖ 35 esse *om. B h* ‖

sunt contra Pyrrum duces P. Sulpicius et Decius consules. certamine commisso Pyrrus vulneratus est, elephanti interfecti, viginti milia caesa hostium, et ex Romanis tantum quinque milia; Pyrrus Tarentum fugatus.

14 Interiecto anno contra Pyrrum Fabricius est missus, qui
prius inter legatos sollicitari non poterat quarta regni parte
promissa. tum cum vicina castra ipse et rex haberent, medicus
Pyrri nocte ad eum venit promittens veneno se Pyrrum occi-
surum, si sibi aliquid polliceretur. quem Fabricius vinctum
reduci iussit ad dominum Pyrroque dici quae contra caput eius
2 medicus spopondisset. tum rex admiratus eum dixisse fertur:
ille est Fabricius, qui difficilius ab honestate quam sol a cursu
suo averti potest. tum rex ad Siciliam profectus est. Fabricius
3 victis Lucanis et Samnitibus triumphavit. consules deinde M.
Curius Dentatus et Cornelius Lentulus adversum Pyrrum missi
sunt. Curius contra eum pugnavit, exercitum eius cecidit, ipsum
Tarentum fugavit, castra cepit. ea die caesa hostium viginti
tria milia. Curius in consulatu triumphavit. primus Romam
elephantos quattuor duxit. Pyrrus etiam a Tarento mox recessit
et apud Argos Graeciae civitatem occisus est.

15 C. Fabio Licinio, C. Claudio Canina consulibus anno urbis conditae quadringentesimo sexagensimo primo legati Alexandrini a Ptolomaeo missi Romam venere et a Romanis amicitiam, quam petierant, obtinuerunt.

16 Q. Ogulnio, C. Fabio Pictore consulibus Picentes bellum commovere et ab insequentibus consulibus P. Sempronio, Ap. Claudio victi sunt; et de his triumphatum est. conditae a Romanis civitates Ariminus in Gallia et Beneventum in Samnio.

17 M. Atilio Regulo, L. Iunio Libone consulibus Sallentinis in Apulia bellum indictum est, captique sunt cum civitate simul Brundisini, et de his triumphatum est.

18 Anno quadringentesimo septuagensimo septimo cum iam
clarum urbis Romae nomen esset, arma tamen extra Italiam
2 mota non fuerant. ut igitur cognosceretur, quae copiae Ro-
manorum essent, census est habitus, inventa sunt civium capita
ducenta nonaginta duo milia trecenta triginta quattuor, quam-
3 quam a condita urbe numquam bella cessassent. et contra

---

1 mus *post* decius *add. h* ‖ 6 poterat *GC h*; potuerat *d* ‖ 14 M. *om. GC h* ‖ 22 legati alexandrini *c Hieronym. a. 1725*; πρέσβεις ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας *P*; legati alexandria *δ p. 18* ‖ 23 ptolomaeo *semper* (*cf. 2, 15*; *3, 1*; *4, 6*; *6, 22*) *scribendum est* ‖ 27 his *ch*, is *d*.

Afros bellum susceptum est primum Ap. Claudio, Q. Fulvio
consulibus. in Sicilia contra eos pugnatum est et Ap. Claudius
de Afris et rege Siciliae Hierone triumphavit.

Insequenti anno Valerio Marco et Otacilio Crasso consulibus 19
in Sicilia a Romanis res magnae gestae sunt. Tauromenitani
Catinenses et praeterea quinquaginta civitates in fidem accep-
tae. tertio anno in Sicilia contra Hieronem regem Siculorum 2
bellum paratum est. is cum omni nobilitate Syracusanorum
pacem a Romanis impetravit deditque argenti ducenta talenta. 3
Afri in Sicilia victi sunt, et de his secundo Romae trium-
phatum est.

Quinto anno primi belli, quod contra Afros gerebatur, pri- 20
mum Romani C. Duillio et Cn. Cornelio Asina consulibus in
mari dimicaverunt paratis navibus rostratis, quas Liburnas vocant.
consul Cornelius fraude deceptus est. Duillius commisso proelio 2
Carthaginiensium ducem vicit, triginta et unam navem cepit,
quattuordecim mersit, septem milia hostium cepit, tria milia
occidit. neque ulla victoria Romanis gratior fuit, quod invicti
terra iam etiam mari plurimum possent. C. Aquilio Floro, L. 3
Scipione consulibus Scipio Corsicam et Sardiniam vastavit, multa
milia inde captivorum adduxit, triumphum egit.

L. Manlio Vulsone, M. Atilio Regulo consulibus bellum in 21
Africam translatum est. contra Hamilcarem Carthaginiensium
ducem in mari pugnatum, victusque est. nam perditis sexa-
ginta quattuor navibus retro se recepit. Romani viginti duas
amiserunt. sed cum in Africam transissent, primam Clypeam, 2
Africae civitatem, in deditionem acceperunt. consules usque
ad Carthaginem processerunt, multisque vastatis Manlius victor
Romam rediit et viginti septem milia captivorum reduxit, Ati-
lius Regulus in Africa remansit. is contra Afros aciem instru- 3
xit. contra tres Carthaginiensium duces dimicans victor fuit,
decem et octo milia hostium cecidit, quinque milia cum decem
et octo elephantis cepit, septuaginta quattuor civitates in fidem
accepit. tum victi Carthaginienses pacem a Romanis petiverunt. 4

---

4 crasso *add. P cf. Schulze Philolog. 29 p. 298, d in praef. ad ed. maior. p. XXIV, δ p. 18* ‖ 7 regem siculorum *A C*, ἐπὶ τὸν βασιλέα Ἱέρωνα *P*; regem *prop. δ p. 19; om. h d cf. h' p. 40* ‖ 8 paratum *cd*; παρασκευῆς γενομένης *P*; patratum *Glareanus h cf. h' p. 44* ‖ is *add. h cf. h' p. 43, 44, b p. 842* ‖ 12 primi belli *δ' p. 643, δ p. 19*; ἔτει δὲ πέμπτῳ τοῦ προτέρου πρὸς Ἄφρους πολέμου *P*; punici belli *c h d* ‖ 29 castellis *ante* vastatis *inser. Eussner Bl. f. d. bayer. Gymnasialw. 8 p. 76.*

quam cum Regulus nollet nisi durissimis condicionibus dare,
Afri auxilium a Lacedaemoniis petiverunt. et duce Xanthippo,
qui a Lacedaemoniis missus fuerat, Romanorum dux Regulus
victus est ultima pernicie. nam duo milia tantum ex omni
exercitu refugerunt, quingenti cum imperatore Regulo capti sunt,
triginta milia occisa, Regulus ipse in catenas coniectus.

22 M. Aemilio Paulo, Ser. Fulvio Nobiliore consulibus ambo
Romani consules ad Africam profecti sunt cum trecentarum
navium classe. primum Afros navali certamine superant. Aemi-
lius consul centum et quattuor naves hostium demersit, triginta
cum pugnatoribus cepit, quindecim milia hostium aut occidit
2 aut cepit, militem suum ingenti praeda ditavit. et subacta
Africa tunc fuisset, nisi quod tanta fames erat, ut diutius exer-
3 citus exspectare non posset. consules cum victrici classe re-
deuntes circa Siciliam naufragium passi sunt. et tanta tem-
pestas fuit, ut ex quadringentis sexaginta quattuor navibus octo-
ginta servari potuerint, neque ullo tempore tanta maritima tem-
4 pestas audita est. Romani tamen statim ducentas naves repara-
verunt, neque in aliquo animus his infractus fuit.

23 Cn. Servilius Caepio, C. Sempronius Blaesus consules cum
ducentis sexaginta navibus ad Africam profecti sunt. aliquot
civitates ceperunt. praedam ingentem reducentes naufragium
passi sunt. itaque cum continuae calamitates Romanis dis-
plicerent, decrevit senatus, ut a maritimis proeliis recederetur et
tantum sexaginta naves ad praesidium Italiae salvae essent.

24 L. Caecilio Metello, C. Furio Placido consulibus Metellus
in Sicilia Afrorum ducem cum CXXX elephantis et magnis copiis
venientem superavit, XX milia hostium cecidit, sex et viginti
elephantos cepit, reliquos errantes per Numidas, quos in auxi-
lium habebat, collegit et Romam deduxit ingenti pompa, cum
tantus elephantorum numerus omnia itinera conpleret. post haec
mala Carthaginienses Regulum ducem, quem ceperant, petiverunt,
ut Romam proficisceretur et pacem a Romanis obtineret ac
25 permutationem captivorum faceret. Ille Romam cum venisset,

---

20 his *c h;* is *d* ‖ 26 salvae *om. P, del. Eussner Philolog. Anz. 4 p. 251 cf. h*[1] *p. 86* ‖ 27 placido *c P h d cf. Zangemeister die Periochae des Livius (Heidelberg 1882) p. 102;* pacilo *Merula* ‖ 32 tantus *vel* tot *suspicatur* vel tantus *h*[1] *p. 41*; CXXX *ante* elephantorum *BC;* triginta *A;* triginta *G*[2]; *τῶν ἐλεφάντων μεγέθει τε καὶ πλήθει τὰς ὁδοὺς πληρούντων P*; *numer. incl. h, om. d.*

inductus in senatum nihil quasi Romanus egit dixitque se ex
illa die, qua in potestatem Afrorum venisset, Romanum esse
desisse. itaque et uxorem a complexu removit et senatui suasit,
ne pax cum Poenis fieret: illos enim fractos tot casibus spem
nullam habere; tanti non esse, ut tot milia captivorum propter
unum se et senem et paucos, qui ex Romanis capti fuerant,
redderentur. itaque obtinuit. nam Afros pacem petentes nullus 2
admisit. ipse Carthaginem rediit offerentibusque Romanis, ut
eum Romae tenerent, negavit se in ea urbe mansurum, in qua,
postquam Afris servierat, dignitatem honesti civis habere non
posset. regressus igitur ad Africam omnibus suppliciis exstinctus est.

P. Claudio Pulchro, C. Iunio consulibus Claudius contra 26
auspicia pugnavit et a Carthaginiensibus victus est, nam ex
ducentis et viginti navibus cum triginta fugit, nonaginta cum
pugnatoribus captae sunt, demersae ceterae. alius quoque consul 2
naufragio classem amisit, exercitum tamen salvum habuit, quia
vicina litora erant.

C. Lutatio Catulo, A. Postumio Albino consulibus anno 27
belli Punici vicensimo et tertio Catulo bellum contra Afros commissum est. profectus est cum trecentis navibus in Siciliam,
Afri contra ipsum quadringentas paraverunt, numquam in mari
tantis copiis pugnatum est. Lutatius Catulus navem aeger ascendit. vulneratus enim in pugna superiore fuerat. contra Lilybaeum, civitatem Siciliae, pugnatum est ingenti virtute Romanorum. nam LXXIII Carthaginiensium naves captae sunt, CXXV 2
demersae, XXXII milia hostium capta, XIII milia occisa, infinitum
auri argenti praedae in potestatem Romanorum redactum. ex
classe Romana XII naves demersae. pugnatum est VI Idus Martias. statim pacem Carthaginienses petiverunt, tributaque est 3
his pax. captivi Romanorum, qui tenebantur a Carthaginiensibus,
redditi sunt. etiam Carthaginienses petiverunt, ut redimi eos 4
captivos liceret, quos ex Afris Romani tenebant. senatus iussit
sine pretio eos dari, qui in publica custodia essent; qui autem
a privatis tenerentur, ut pretio dominis reddito Carthaginem

---

5 propter unum se et senem et paucos *c h d cf. h' p. 21; ἀνδρὸς ἑνὸς μόνου καὶ ἤδη γηραιοῦ ὀλίγων τε ἄλλων Capito;* propter unum se et paucos *Dietsch*; propter et unum se senem et paucos *Gross*; propter unum senem et paucos *suspic. d* ‖ 26 LXXIII *G C h*; LXIII *Orosius 4, 9, 14 d* ‖ 27 milia *post* XIII *del. h* ‖ 31 his *ch*; eis *d* ‖ 34 eos dari *G C h cf. b p. 842;* dari eos *B;* eos *om. d.*

redirent atque id pretium ex fisco magis quam a Carthaginiensibus solveretur.

28 Q. Lutatius, A. Manlius consules creati bellum Faliscis intulerunt, quae civitas Italiae opulenta quondam fuit, quod ambo consules intra sex dies quam venerant transegerunt XV milibus hostium caesis, ceteris pace concessa, agro tamen ex medietate sublato.

LIBER TERTIVS.

1 Finito igitur Punico bello, quod per XXIII annos tractum est, Romani iam clarissima gloria noti legatos ad Ptolomaeum, Aegypti regem, miserunt auxilia promittentes, quia rex Syriae Antiochus bellum ei intulerat. ille gratias Romanis egit, auxilia non accepit. iam enim fuerat pugna transacta. eodem tempore potentissimus rex Siciliae Hieron Romam venit ad ludos spectandos et ducenta milia modiorum tritici pupulo donum exhibuit.

2 L. Cornelio Lentulo, Fulvio Flacco consulibus, quibus Hieron Romam venerat, etiam contra Ligures intra Italiam bellum
2 gestum est et de his triumphatum. Carthaginienses tum bellum reparare temptabant Sardinienses, qui ex condicione pacis Romanis parere debebant, ad rebellandum inpellentes. venit tamen Romam legatio Carthaginiensium et pacem impetravit.

3 T. Manlio Torquato, C. Atilio Bulco consulibus de Sardis triumphatum est, et pace omnibus locis facta Romani nullum bellum habuerunt, quod his post Romam conditam semel tantum Numa Pompilio regnante contigerat.

4 L. Postumius Albinus, Cn. Fulvius Centumalus consules bellum contra Illyrios gesserunt et multis civitatibus captis etiam reges in deditionem acceperunt. ac tum primum ex Illyriis triumphatum est.

5 L. Aemilio consule ingentes Gallorum copiae Alpes transierunt. sed pro Romanis tota Italia consensit, traditumque est a Fabio historico, qui ei bello interfuit, DCCC milia hominum parata ad id bellum fuisse. sed res per consulem tantum

---

13 bellum ei *B Ch;* ei bellum *d;* ei *om. G* ‖ 15 hieron *A cf. w p. 533;* hiero *hd* ‖ 23 uulgo *A C; βούσκλον P;* bubulco *Orosius 4, 12, 2;* bulco *d;* bulbo *Corp. Inscript. Lat. I p. 522 h* ‖ 24 his *ch,* is *d* ‖ 31 L. *om. h.*

prospere gesta est. XL milia hostium interfecta sunt et trium-
phus Aemilio decretus.

Aliquot deinde annis post contra Gallos intra Italiam pu- 6
gnatum est, finitumque bellum M. Claudio Marcello et Cn. Cor-
nelio Scipione consulibus. tum Marcellus cum parva manu
equitum dimicavit et regem Gallorum Viridomarum nomine
manu sua occidit. postea cum collega ingentes copias Gallorum
peremit, Mediolanum expugnavit, grandem praedam Romam
pertulit. ac triumphans Marcellus spolia Galli stipiti imposita
umeris suis vexit.

M. Minucio Rufo, P. Cornelio consulibus Histris bellum 7
illatum est, quia latrocinati navibus Romanorum fuerant, quae
frumenta exhibebant, perdomitique sunt omnes. eodem anno 2
bellum Punicum secundum Romanis illatum est per Hannibalem,
Carthaginiensium ducem, qui Saguntum, Hispaniae civitatem
Romanis amicam, oppugnare adgressus est, annum agens vicen-
simum aetatis, copiis congregatis centum quinquaginta milium.
huic Romani per legatos denuntiaverunt, ut bello abstineret. 3
is legatos admittere noluit. Romani etiam Carthaginem mise-
runt, ut mandaretur Hannibali, ne bellum contra socios populi
Romani gereret. dura responsa a Carthaginiensibus data sunt.
Saguntini interea fame victi sunt captique ab Hannibale ultimis
poenis adficiuntur.

Tum P. Cornelius Scipio cum exercitu in Hispaniam pro- 8
fectus est, Ti. Sempronius in Siciliam. bellum Carthaginiensibus
indictum est. Hannibal relicto in Hispania fratre Hasdrubale 2
Pyrenaeum transiit. Alpes tum ea parte invias sibi patefecit.
traditur ad Italiam LXXX milia peditum, X milia equitum, sep-
tem et XXX elephantos adduxisse. interea multi Ligures et
Galli Hannibali se coniunxerunt. Sempronius Gracchus cognito 3
ad Italiam Hannibalis adventu ex Sicilia exercitum Ariminum
transvexit.

P. Cornelius Scipio Hannibali primus occurrit. commisso 9
proelio fugatis suis ipse vulneratus in castra rediit. Sempro-
nius Gracchus et ipse confligit apud Trebiam amnem. is quo-
que vincitur. Hannibali multi se in Italia dediderunt. inde ad 2
Tusciam veniens Hannibal Flaminio consuli occurrit. ipsum 3

---

4 et *ABdcf. 4, 21; 5, 3; 6, 6;* et *om. Ch* ‖ 19 legatos admittere *A C Liv. 21, 9, 4 h d;* legatis parere *BPδp. 15, 18* ‖ 21 data sunt *A Ch*; data *d* ‖ 25 bellum carthaginiensibus indictum est *post* adficiuntur *transp. δ p. 19* ‖ 35 amnem *del. δ p. 18.*

Flaminium interemit; Romanorum XXV milia caesa sunt, ceteri diffugerunt. missus adversus Hannibalem postea a Romanis Q. Fabius Maximus. is eum differendo pugnam ab impetu fregit, mox inventa occasione vicit.

10 Quingentesimo et quadragensimo anno a condita urbe L. Aemilius Paulus, P. Terentius Varro contra Hannibalem mittuntur Fabioque succedunt, qui abiens ambo consules monuit, ut Hannibalem calidum et impatientem ducem non aliter vincerent
2 quam proelium differendo. verum cum impatientia Varronis consulis contradicente altero consule apud vicum, qui Cannae appellatur, in Apulia pugnatum esset, ambo consules ab Hannibale
3 vincuntur. in ea pugna tria milia Afrorum pereunt, magna pars de exercitu Hannibalis sauciatur. nullo tamen Punico bello
4 Romani gravius accepti sunt. periit enim in eo consul Aemilius Paulus, consulares et praetorii XX, senatores capti aut occisi XXX, nobiles viri CCC, militum XL milia, equitum III milia et quingenti. in quibus malis nemo tamen Romanorum pacis mentionem habere dignatus est. servi, quod numquam ante, manumissi et milites facti sunt.

11 Post eam pugnam multae Italiae civitates, quae Romanis paruerant, se ad Hannibalem transtulerunt. Hannibal Romanis obtulit, ut captivos redimerent, responsumque est a senatu eos cives non necessarios, qui, cum armati essent, capi potuissent.
2 ille omnes postea variis suppliciis interfecit et tres modios anulorum aureorum Carthaginem misit, quos ex manibus equitum
3 Romanorum senatorum et militum detraxerat. interea in Hispania, ubi frater Hannibalis Hasdrubal remanserat cum magno exercitu, ut eam totam Afris subigeret, a duobus Scipionibus,
4 Romanis ducibus, vincitur. perdit in pugna XXXV milia homi-
5 num: ex his capiuntur X milia, occiduntur XXV. mittuntur ei a Carthaginiensibus ad reparandas vires XII milia peditum, IIII milia equitum, XX elephanti.

12 Anno quarto postquam ad Italiam Hannibal venit, M. Claudius Marcellus consul apud Nolam, civitatem Campaniae, contra
2 Hannibalem bene pugnavit. Hannibal multas civitates Roma-
3 norum per Apuliam Calabriam Brittios occupavit. quo tempore etiam rex Macedoniae Philippus ad eum legatos misit, promittens auxilia contra Romanos sub hac condicione, ut deletis Romanis ipse quoque contra Graecos ab Hannibale auxilia acciperet.
4 captis igitur legatis Philippi et re cognita Romani in Macedo-

7 abiens *Pirogoff thes. 1; χωριζόμενος P;* fabius *chd.*

niam M. Valerium Laevinum ire iusserunt, in Sardiniam T. Man-
lium Torquatum proconsulem. nam etiam ea sollicitata ab Hanni-
bale Romanos deseruerat. Ita uno tempore quattuor locis 13
pugnabatur: in Italia contra Hannibalem, in Hispaniis contra
fratrem eius Hasdrubalem, in Macedonia contra Philippum, in
Sardinia contra Sardos et alterum Hasdrubalem Carthaginien-
sem. is a T. Manlio proconsule, qui ad Sardiniam missus fue- 2
rat, vivus est captus, occisa cum eo duodecim milia, capti mille
quingenti, et a Romanis Sardinia subacta. Manlius victor cap-
tivos et Hasdrubalem Romam reportavit. interea etiam Philip- 3
pus a Laevino in Macedonia vincitur et in Hispania ab Scipio-
nibus Hasdrubal et Mago tertius frater Hannibalis.

Decimo anno postquam in Italiam venerat P. Sulpicio, Cn. 14
Fulvio consulibus Hannibal usque ad quartum miliarium urbis
accessit, equites eius usque ad portam. mox consulum cum exer-
citu venientum metu Hannibal ad Campaniam se recepit. in 2
Hispania a fratre Hasdrubale ambo Scipiones, qui per multos
annos victores fuerant, interficiuntur, exercitus tamen integer
mansit; casu enim magis erant quam virtute decepti. quo 3
tempore etiam a consule Marcello Siciliae magna pars capta est,
quam tenere Afri coeperant, et nobilissima urbs Syracusana,
praeda ingens Romam perlata est. Laevinus in Macedonia cum 4
Philippo et multis Graeciae populis et rege Asiae Attalo ami-
citiam fecit, et ad Siciliam profectus Hannonem quendam Afro- 5
rum ducem apud Agrigentum civitatem cum ipso oppido cepit,
eum Romam cum captivis nobilissimis misit. XL civitates in
deditionem accepit, XXVI expugnavit. ita omnis Sicilia recepta 6
est, Macedonia fracta. ingenti gloria Romam regressus est. Hanni-
bal in Italia Cn. Fulvium consulem subito adgressus cum octo
milibus hominum interfecit.

Interea ad Hispanias, ubi occisis duobus Scipionibus nullus 15
Romanus dux erat, P. Cornelius Scipio mittitur, filius P. Scipio-
nis, qui ibidem bellum gesserat, annos natus quattuor et viginti, 2
vir Romanorum omnium et sua aetate et posteriore tempore
fere primus. is Carthaginem Hispaniae capit, in qua omne au- 3
rum argentum et belli apparatum Afri habebant, nobilissimos

8 cum eo *post* capti *transp. Eussner Philolog. Anz. 4 p. 251 cf.* h^1 *p. 86* ‖ 9 et] ita *δ p. 19* ‖ 15 usque ad portam *B Ch cf. b p. 841, w p. 518;* ad portam usque *A;* usque *del. d* ‖ 19 virtute *c h d;* temeritate δ^1 *p. 643* ‖ 22 est *delendum esse suspic. h* ‖ 26 nobilissimis *C P δ p. 18;* nobilibus *A B h d* ‖ 28 macedonia fracta *del. δ p. 18.*

quoque obsides, quos ab Hispanis acceperant. Magonem etiam
fratrem Hannibalis ibidem capit, quem Romam cum aliis mittit.
4 Romae ingens laetitia post hunc nuntium fuit. Scipio Hispano-
5 rum obsides parentibus reddidit. quare omnes Hispaniae uno
animo ad eum transierunt. post quae Hasdrubalem, Hannibalis
fratrem, victum fugat et praedam maximam capit.

16 Interea in Italia consul Fabius Maximus Tarentum recepit,
2 in qua ingentes copiae Hannibalis erant. ibi etiam ducem Hanni-
balis Carthalonem occidit, XXV milia hominum captivorum ven-
didit, praedam militibus dispertivit, pecuniam hominum venditorum
ad fiscum rettulit. tum multae civitates Romanorum, quae ad
Hannibalem transierant prius, rursus se Fabio Maximo dediderunt.
3 insequente anno Scipio in Hispania egregias res egit et per se
et per fratrem suum L. Scipionem; septuaginta civitates rece-
4 perunt. in Italia tamen male pugnatum est. nam Claudius Mar-
cellus consul ab Hannibale occisus est.

17 Tertio anno postquam Scipio ad Hispanias profectus fuerat,
rursus res inclitas gerit. regem Hispaniarum magno proelio
victum in amicitiam accepit et primus omnium a victo obsides
non poposcit.

18 Desperans Hannibal Hispanias contra Scipionem diutius
posse retineri fratrem suum Hasdrubalem ad Italiam cum om-
2 nibus copiis evocavit. is veniens eodem itinere, quo etiam Han-
nibal venerat, a consulibus Ap. Claudio Nerone et M. Livio
Salinatore apud Senam, Piceni civitatem, in insidias compositas
incidit. strenue tamen pugnans occisus est, ingentes eius copiae
captae aut interfectae sunt, magnum pondus auri atque argenti
Romam relatum. posthac Hannibal diffidere iam de belli coepit
3 eventu. Romanis ingens animus accessit; itaque et ipsi evoca-
verunt ex Hispania P. Cornelium Scipionem. is Romam cum
ingenti gloria venit.

19 Q. Caecilio, L. Valerio consulibus omnes civitates, quae in Brit-
tiis ab Hannibale tenebantur, Romanis se tradiderunt.

20 Anno quarto decimo postea quam in Italiam Hannibal ve-
nerat, Scipio, qui multa in Hispania bene egerat, consul est factus

---

4 fere *post* omnes *incl. h, om. d. cf. Lüdecke p. 877, w. p. 514* ‖ 7 publius *A C,* quintus *Bh ante* fabius, *om. Pd* ‖ 12 prius *om. Ch* ‖ 13 insequente *G cf. adnot. ad 1, 14,* insequenti *hd* ‖ 17 fuerat *A C,* erat *h,* est *d* ‖ 21 scipionem ducem *h* ‖ 22 retineri *B C d cf. adnot. ad IX 15;* retinere *Ah cf. h*[1] *p. 50, b p. 842, d suspic.* posse se retinere ‖ 28 *posthac A cf. w p. 390, 513;* post haec *hd.*

et in Africam missus. cui viro divinum quiddam inesse existi- 2
mabatur, adeo ut putaretur etiam cum numinibus habere sermo-
nem. is in Africa contra Hannonem, ducem Afrorum, pugnat, 3
exercitum eius interficit. secundo proelio castra capit cum quat-
tuor milibus et quingentis militibus, XI milibus occisis. Sypha- 4
cem, Numidiae regem, qui se Afris coniunxerat, capit et castra
eius invadit. Syphax cum nobilissimis Numidis et infinitis spo-
liis Romam a Scipione mittitur. qua re audita omnis fere Italia 5
Hannibalem deserit. ipse a Carthaginiensibus redire in Africam
iubetur, quam Scipio vastabat.

Ita anno septimo decimo ab Hannibale Italia liberata est. 21
legati Carthaginiensium pacem a Scipione petiverunt. ab eo ad
senatum Romam missi sunt. quadraginta et quinque diebus in- 2
dutiae datae sunt, quousque ire Romam et regredi possent. et
triginta milia pondo argenti ab his accepta sunt. senatus ex
arbitrio Scipionis pacem iussit cum Carthaginiensibus fieri. Scipio 3
his condicionibus dedit, ne amplius quam triginta naves haberent,
ut quingenta milia pondo argenti darent, captivos et perfugas
redderent.

Interim Hannibale veniente ad Africam pax turbata est, 22
multa hostilia ab Afris facta sunt. legati tamen eorum ex urbe 2
venientes a Romanis capti sunt et iubente Scipione dimissi. Han-
nibal quoque frequentibus proeliis victus a Scipione petit etiam
ipse pacem. cum ventum esset ad colloquium, isdem condicio-
nibus data est quibus prius, additis quingentis milibus pondo
argenti centum milibus librarum propter novam perfidiam. Car-
thaginiensibus condiciones displicuerunt iusseruntque Hannibalem
pugnare. infertur a Scipione et Masinissa, alio rege Numidarum,
qui amicitiam cum Scipione fecerat, Carthagini bellum. Hanni-
bal tres exploratores ad Scipionis castra misit, quos captos Sci-
pio circumduci per castra iussit ostendique his totum exercitum,
mox etiam prandium dari dimittique, ut renuntiarent Hannibali
quae apud Romanos vidissent.

Interea proelium ab utroque duce instructum est, quale vix 23
ulla memoria fuit, cum peritissimi viri copias suas ad bellum
educerent. Scipio victor recedit paene ipso Hannibale capto, 2

---

3 is in africam transiit, hannonem ducem afrorum priore pugna interfecit, exercitum eius internecione vicit *prop.* δ^{1} *p. 644* || 4 interficit *scripsi;* interfecit *c h d* || capit *CPδ p. 18;* cepit *h d* || 14 sunt *incl. h* || 15 his *c h;* is *d* || 21 tamen] igitur *δ p. 20* || 22 et *chd, del.* h^{1} *p. 42;* sed *prop. δ p. 20* || 31 his *c h;* eis *d.*

qui primum cum multis equitibus, deinde cum viginti, postremo
cum quattuor evasit. inventa in castris Hannibalis argenti pondo
3 viginti milia, auri octoginta, cetera supellectilis copiosa. post id
certamen pax cum Carthaginiensibus facta est. Scipio Romam
rediit, ingenti gloria triumphavit atque Africanus ex eo appel-
4 lari coeptus est. finem accepit secundum Punicum bellum post
annum nonum decimum quam coeperat.

LIBER QVARTVS.

1 Transacto Punico bello secutum est Macedonicum contra
Philippum regem quingentesimo quinquagensimo et primo anno
2 ab urbe condita; T. Quintius Flamininus adversum Philippum rem
2 prospere gessit. pax ei data est his legibus: ne Graeciae civitatibus, quas Romani contra eum defenderant, bellum inferret, ut et captivos et transfugas redderet, quinquaginta solas naves haberet, reliquas Romanis dederet, per annos decem quaterna milia pondo argenti praestaret et obsidem daret filium suum
3 Demetrium. T. Quintius etiam Lacedaemoniis intulit bellum. ducem eorum Nabidem vicit et quibus voluit condicionibus in fidem accepit. ingenti gloria triumphavit: duxit ante currum nobilissimos obsides, Demetrium, Philippi filium, et Armenem Nabidis.

3 Transacto bello Macedonico secutum est Syriacum contra
Antiochum regem, P. Cornelio Scipione, M. Acilio Glabrione
2 consulibus. huic Antiocho Hannibal se iunxerat, Carthaginem
3 patriam suam metu, ne Romanis traderetur, relinquens. M. Acilius Glabrio in Achaia bene pugnavit. castra regis Antiochi nocturna pugna capta sunt, ipse fugatus. Philippo, quia contra Antiochum Romanis fuisset auxilio, filius Demetrius redditus est.

4 L. Cornelio Scipione et C. Laelio consulibus Scipio Africanus fratri suo L. Cornelio Scipioni consuli legatus datus contra

3 octoginta *GBPh δ p. 16;* octingenta *d Mommsen* ‖ 10 quingentesimo quinquagensimo et primo *Fd;* quingentesimo et quinquagesimo primo *h* ‖ 11 flamininus *corr. Sylburg h;* flaminius *cPd* ‖ regem missus *post* philippum *inser.* h^1 *p. 44 cf.* πρὸς ὃν Τίτος Κύντιος Φλαμίνιος ἐκπεμφθείς *P* ‖ 14 ut et captivos et transfugas *scripsi;* captivos et transfugas *A h d;* et ut captivos et transfugas *B;* ut captivos et transfugas *C;* καὶ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ προσηλύτας *P* ‖ 19 triumphavit *CPhδ p. 18 cf. d praef. ad ed. maior. p. XXIV, om. d* ‖ 30 datus *inser.* δ^1 *p. 645.*

Antiochum profectus est. Hannibal, qui cum Antiocho erat, na-
vali proelio victus est. ipse postea Antiochus circa Sipylum
apud Magnesiam, Asiae civitatem, a consule Cornelio Scipione
ingenti proelio fusus est. auxilio fuit Romanis in ea pugna 2
Eumenes, Attali regis frater, qui Eumeniam in Phrygia condi-
dit. quinquaginta milia peditum, tria equitum eo certamine ex 3
parte regis occisa sunt. tum rex pacem petit. isdem condicio-
nibus data est a senatu quamquam victo, quibus ante offereba-
tur: ut ex Europa et Asia recederet atque intra Taurum se con-
tineret, decem milia talentorum et viginti obsides praeberet,
Hannibalem concitatorem belli dederet. Eumeni regi donatae
sunt a senatu omnes Asiae civitates, quas Antiochus bello per-
diderat, et Rhodiis, qui auxilium Romanis contra regem An-
tiochum tulerant, multae urbes concessae sunt. Scipio Romam
rediit, ingenti gloria triumphavit. nomen et ipse ad imitatio-
nem fratris Asiagenis accepit, quia Asiam vicerat, sicuti frater
ipsius propter Africam domitam Africanus appellabatur.

Sp. Postumio Albino, Q. Marco Philippo consulibus M. 5
Fulvius de Aetolis triumphavit. Hannibal, qui victo Antiocho, 2
ne Romanis traderetur, ad Prusiam, Bithyniae regem, fugerat,
repetitus etiam ab eo est per T. Quintium Flamininum. et cum
tradendus Romanis esset, venenum bibit et apud Libyssam in
finibus Nicomedensium sepultus est.

Philippo rege Macedoniae mortuo, qui et adversum Roma- 6
nos bellum gesserat et postea Romanis contra Antiochum auxi-
lium tulerat, filius eius Perseus in Macedonia rebellavit ingen-
tibus copiis ad bellum paratis. nam adiutores habebat Cotum, 2
Thraciae regem, et regem Illyrici Gentium nomine. Romanis
autem in auxilio erant Eumenes Asiae rex, Ariaratus Cappado-

---

1 qui cum antiocho erat *del.* *δ*[1] *p. 648*, *δ p. 18* ‖ 3 apud magnesiam *scripsi sec. usum loquendi Eutrop. cf. Festi brev. 12;* circa sipylum magnesiam *A Cd;* circa sipylum magnam iam *B cf. Keller p. 150; ἐν Μαγνησίᾳ τῇ πρὸς Σιπύλῳ τῆς Ἀσίας P. cf. Liv. 36, 43, 9;* circa sipylum ad magnesiam *corrector cod. Lincoln., Glareanus h cf. w Philolog. Anz. 10 p. 51, δ p. 20 adn. 13* ‖ 7 petit *c h; αἰτεῖ P;* petiit *d* ‖ *16* asiagenis *c d cf. Pirogoff p. 70 adn. 6;* asiagenus *G*[2] *h cf. h*[1] *p. 51;* asiaticus *sec. Pcf Schulze Philolog. 29 p. 285, δ p. 20* ‖ quia — appellabatur *del. δ p. 18* ‖ 21 flamininum *Hieronym. a. 1830, Sylburg h;* flaminium *cPd* ‖ 27 cotum *scripsi;* cothum *A;* cotum *C cf. Weise Philolog. Rundsch. III p. 981;* cotyn *h d* ‖ 29 in auxilium *Ch* ‖ ariarates *Vinetus h.*

ciae, Antiochus Syriae, Ptolomaeus Aegypti, Masinissa Numi-
diae. Prusias autem Bithyniae, quamquam sororem Persei uxo-
3 rem haberet, utrisque se aequum praebuit. dux Romanorum
P. Licinius consul contra eum missus est et a rege gravi proelio
victus. neque tamen Romani quamquam superati regi petenti
pacem praestare voluerunt nisi his condicionibus: ut se et suos
4 senatui et populo Romano dederet. mox missus contra eum
L. Aemilius Paulus consul et in Illyricum C. Anicius praetor
contra Gentium. sed Gentius facile uno proelio victus mox se
dedidit. mater eius et uxor et duo filii, frater quoque simul in
potestatem Romanorum venerunt. ita bello intra XXX dies per-
fecto ante cognitum est Gentium victum, quam coeptum bellum
nuntiaretur.

Cum Perseo autem Aemilius Paulus consul III Nonas Sept.
dimicavit vicitque eum viginti milibus peditum eius occisis.
equitatus cum rege interfugit. Romanorum centum milites
7 amissi sunt. Urbes Macedoniae omnes, quas rex tenuerat,
2 Romanis se dediderunt. ipse rex cum desereretur ab amicis, venit
in Pauli potestatem. sed honorem ei Aemilius Paulus consul
non quasi victo habuit; nam et volentem ad pedes sibi cadere
3 non permisit et iuxta se in sella collocavit. Macedonibus et
Illyriis hae leges a Romanis datae: ut liberi essent et dimidium
eorum tributorum praestarent, quae regibus praestitissent, ut ap-
pareret populum Romanum pro aequitate magis quam avaritia
dimicare. itaque in conventu infinitorum populorum Paulus hoc
pronuntiavit et legationes multarum gentium, quae ad eum vene-
rant, magnificentissime convivio pavit, dicens eiusdem hominis
esse debere et bello vincere et in convivii apparatu elegantem
8 esse. Mox septuaginta civitates Epiri, quae rebellabant, cepit,
praedam militibus distribuit. Romam ingenti pompa rediit in
navi Persei, quae inusitatae magnitudinis fuisse traditur, adeo
ut sedecim ordines dicatur habuisse remorum. triumphavit
autem magnificentissime in curru aureo cum duobus filiis utro-
2 que latere adstantibus. ducti sunt ante currum duo regis filii
3 et ipse Perseus XLV annos natus. post eum etiam Anicius de
4 Illyriis triumphavit. Gentius cum fratre et filiis ante currum
ductus est. ad hoc spectaculum reges multarum gentium Romam

---

10 frater quoque *B C P h δ p. 20 cf. b p. 840;* fraterque *A d* ‖ 16 interfugit *A C cf. Orosius 4, 20, 39 subterfugit, h*[1] *p. 44;* integer fugit *B h d; Paeanius illud* integer *non agnoscit* ‖ 25 infinitorum *B C P Capito d;* finitimorum *A h* ‖ 31 nave *C h* ‖ 35 gaius *ante* anicius *inscr. h.*

venerunt, inter alios etiam Attalus atque Eumenes, Asiae reges,
et Prusias Bithynae. magno honore excepti sunt et permittente
senatu dona, quae attulerunt, in Capitolio posuerunt. Prusias
etiam filium suum Nicomeden senatui commendavit.
Insequente anno L. Memmius in Lusitania bene pugnavit. **9**
Marcellus postea consul res ibidem prosperas gessit. 2
Tertium deinde bellum contra Carthaginem suscipitur ses- **10**
centesimo et altero ab urbe condita anno, L. Manlio Censorino
et M. Manilio consulibus, anno quinquagensimo primo post-
quam secundum Punicum transactum erat. hi profecti Cartha- 2
ginem oppugnaverunt. contra eos Hasdrubal, dux Carthaginien-
sium, dimicabat. Famea dux alius equitatui Carthaginiensium
praeerat. Scipio tum, Scipionis Africani nepos, tribunus ibi mili- 3
tabat. huius apud omnes ingens metus et reverentia erat;
nam et paratissimus ad dimicandum et consultissimus habe-
batur. itaque per eum multa a consulibus prospere gesta sunt
neque quicquam magis vel Hasdrubal vel Famea vitabant quam
contra eam Romanorum partem committere, ubi Scipio di-
micaret.
Per idem tempus Masinissa, rex Numidarum, per annos sexa- **11**
ginta fere amicus populi Romani, anno vitae nonagensimo sep-
timo mortuus quadraginta et quattuor filiis relictis Scipionem
divisorem regni inter filios suos esse iussit.
Cum igitur clarum Scipionis nomen esset, iuvenis adhuc **12**
consul est factus et contra Carthaginem missus. is eam cepit
ac diruit. spolia ibi inventa, quae variarum civitatum excidiis 2
Carthago collegerat, et ornamenta urbium civitatibus Siciliae Italiae
Africae reddidit, quae sua recognoscebant. ita Carthago septin- 3
gentesimo anno quam condita erat deleta est. Scipio nomen, quod 4
avus eius acceperat, meruit, scilicet ut propter virtutem etiam
ipse Africanus iunior vocaretur.
Interim in Macedonia quidam Pseudophilippus arma movit **13**
et Romanum praetorem P. Iuventium contra se missum ad inter-
nicionem vicit. post eum Q. Caecilius Metellus dux a Romanis

---

1 venit *ante* etiam *add. G, incl. h, om. d* ‖ 5 insequente *G cf. adnot. ad 1, 14;* insequenti *h d* ‖ 10 post secundum punicum transactum. Ad africam hi profecti *prop. δ p. 20* ‖ hi *c h;* ii *d* ‖ 14 apud omnes] apud hostes *δ p. 20* ‖ 16 prospere [a consulibus] gesta sunt *h cf. Lüdecke p. 877, 878* ‖ 17 nec quicquam G^2 *h* ‖ 18 dimicaret *h d;* dimicasset *G B;* dimicabat *C* ‖ 31 iunior *c P d cf. Eussner Philolog. Anz. 5 p. 551, om. Capito, incl. h cf.* h^1 *p. 17.*

contra Pseudophilippum missus est et XXV milibus eius occisis
Macedoniam recepit, ipsum etiam Pseudophilippum in potestatem
suam redegit.

14 Corinthiis quoque bellum indictum est, nobilissimae Grae-
ciae civitati, propter iniuriam legatorum Romanorum. hanc Mum-
2 mius consul cepit et diruit. tres igitur Romae simul celeberrimi
triumphi fuerunt: Africani ex Africa, ante cuius currum ductus
est Hasdrubal, Metelli ex Macedonia, cuius currum praecessit An-
driscus idem qui et Pseudophilippus, Mummi ex Corintho, ante
quem signa aenea et pictae tabulae et alia urbis clarissimae or-
namenta praelata sunt.

15 Iterum in Macedonia Pseudoperses, qui se Persei filium esse
dicebat, collectis servitiis rebellavit, et cum sedecim milia arma-
torum haberet, a Tremellio quaestore superatus est.

16 Eodem tempore Metellus in Celtiberia apud Hispanos res
2 egregias gessit. successit ei Q. Pompeius. nec multo post Q.
quoque Caepio ad idem bellum missus est, quod quidam Viri-
atus contra Romanos in Lusitania gerebat. quo metu Viriatus
a suis interfectus est, cum quattuordecim annis Hispanias ad-
versus Romanos movisset. pastor primo fuit, mox latronum dux,
postremo tantos ad bellum populos concitavit, ut adsertor contra
3 Romanos Hispaniae putaretur. et cum interfectores eius prae-
mium a Caepione consule peterent, responsum est numquam Ro-
manis placuisse imperatorem a suis militibus interfici.

17 Q. Pompeius deinde consul a Numantinis, quae Hispaniae
civitatis fuit opulentissima, superatus pacem ignobilem fecit.
post eum C. Hostilius Mancinus consul iterum cum Numan-
tinis pacem fecit infamem, quam populus et senatus iussit in-
fringi atque ipsum Mancinum hostibus tradi, ut in illo, quem
auctorem foederis habebant, iniuriam soluti foederis vindicarent.
2 post tantam igitur ignominiam, qua a Numantinis bis Romani
exercitus fuerant subiugati, P. Scipio Africanus secundo consul
factus et ad Numantiam missus est. is primum militem vitiosum
et ignavum exercendo magis quam puniendo sine aliqua acer-
bitate correxit, tum multas Hispaniae civitates partim cepit,
partim in deditionem accepit, postremo ipsam Numantiam diu

---

1 ex militibus eius *ante* occisis *incl. h;* ex militibus *om. d cf. Lüdecke p. 878* || 4 tum *ante* indictum *inser. δ p. 20* || 12 pseudoperseus *h* || 17 *et* 23 caepio *c h d;* scipio *Graeci cf. h*[1] *p. 22, H. Haupt Fleck. Jahrb. 119, p. 104.*

obsessam fame confecit et a solo evertit, reliquam provinciam
in fidem accepit.

Eodem tempore Attalus, rex Asiae, frater Eumenis, mortuus 18
est heredemque populum Romanum reliquit. ita imperio Ro-
mano per testamentum Asia accessit.

Mox D. Iunius Brutus de Callaecis et Lusitanis magna 19
gloria triumphavit. et P. Scipio Africanus de Numantinis se- 2
cundum triumphum egit quarto decimo anno postquam priorem
de Africa egerat.

Motum interim in Asia bellum est ab Aristonico, Eumenis 20
filio, qui ex concubina susceptus fuerat. hic Eumenes frater
Attali fuerat. adversus eum missus P. Licinius Crassus infinita
regum habuit auxilia; nam et Bithyniae rex Nicomedes Roma-
nos iuvit et Mithridates Ponticus, cum quo bellum postea gra-
vissimum fuit, et Ariarathes Cappadox et Pylaemenes Paphlagon.
victus est tamen Crassus et in proelio interfectus. caput ipsius
Aristonico oblatum est, corpus Smyrnae sepultum. postea Per- 2
penna consul Romanus, qui successor Crasso veniebat, audita belli
fortuna ad Asiam celeravit et acie victum Aristonicum apud
Stratonicen civitatem, quo confugerat, fame ad deditionem com-
pulit. Aristonicus iussu senatus Romae in carcere strangulatus
est. triumphari enim de eo non poterat, quia Perpenna apud
Pergamum Romam rediens diem obierat.

L. Caecilio Metello et T. Quintio Flaminino consulibus Car- 21
thago in Africa iussu senatus reparata est, quae nunc manet,
annis duobus et viginti postquam a Scipione fuerat eversa.
deducti eo sunt cives Romani.

Anno sescentesimo vicensimo septimo ab urbe condita C. 22
Cassius Longinus et Sex. Domitius Calvinus consules Gallis trans-
alpinis bellum intulerunt et Arvernorum tunc nobilissimae civitati
atque eorum duci Bituito infinitamque multitudinem iuxta Rho-
danum fluvium interfecerunt. praeda ex torquibus Gallorum
ingens Romam perlata est. Bituitus se Domitio dedit atque ab
eo Romam deductus est, magnaque gloria consules ambo trium-
phaverunt.

M. Porcio Catone et Q. Marcio Rege consulibus sescentesimo 23

---

6 etiam *post* mox *incl. h*, *om. d cf. b p. 841, w p. 517* ‖ gallaecis *h* ‖ 10 bellum est *G C h*, est *om. d* ‖ 15 ariarates *h* ‖ 17 perpenna *A C d*; perperna *h* ‖ 25 in africa *c h d cf. Orosius 5, 12, 1;* in africa *om. P, del. δ' p. 647, 648* ‖ 27 eo *G B P h δ p. 18 om. d* ‖ 33 dedit *c cf. w p. 390;* dedidit *h d*.

tricensimo et tertio anno ab urbe condita Narbone in Gallia
2 colonia deducta est. post a L. Caecilio Metello et Q. Mucio
Scaevola consulibus de Dalmatia triumphatum est.
24 Ab urbe condita anno sescentesimo tricensimo quinto C.
Cato consul Scordiscis intulit bellum ignominioseque pugnavit.
25 C. Caecilio Metello et Cn. Carbone consulibus duo Metelli
fratres eodem die alterum ex Thracia, alterum ex Sardinia trium-
2 phum egerunt, nuntiatumque Romae est Cimbros e Gallia in
Italiam transisse.
26 P. Scipione Nasica et L. Calpurnio Bestia consulibus Iugur-
thae, Numidarum regi, bellum illatum est, quod Adherbalem et
Hiempsalem, Micipsae filios, fratres suos reges et populi Romani
2 amicos interemisset. missus adversum eum consul Calpurnius
Bestia. corruptus regis pecunia pacem cum eo flagitiosissimam
3 fecit, quae a senatu reprobata est. postea contra eundem inse-
quenti anno Sp. Postumius Albinus profectus est. is quoque
per fratrem ignominiose contra Numidas pugnavit.
27 Tertio missus est Q. Caecilius Metellus consul. is exercitum
2 ingenti severitate et moderatione correctum, cum nihil in quem-
3 quam cruentum faceret, ad disciplinam Romanam reduxit. Iugur-
tham variis proeliis vicit, elephantos eius occidit vel cepit, multas
4 civitates ipsius cepit. et cum iam finem bello positurus esset,
successum est ei a C. Mario. is Iugurtham et Bocchum, Mauri-
taniae regem, qui auxilium Iugurthae ferre coeperat, pariter
superavit. aliquanta et ipse oppida Numidiae cepit belloque
terminum posuit capto Iugurtha per quaestorem suum Corne-
lium Sullam ingentem virum tradente Boccho Iugurtham, qui
5 pro eo ante pugnaverat. a M. Iunio Silano, collega Q. Metelli,
Cimbri in Gallia victi sunt et a Minucio Rufo in Macedonia
Scordisci et Triballi et a Servilio Caepione in Hispania Lusitani.
6 acti sunt et duo triumphi de Iugurtha, primus per Metellum,
secundus per Marium. ante currum tamen Mari Iugurtha cum

---

2 post *G P h*; postea *δ p. 20;* annoque post *C d*, anno V postquam *B* || 7 eodem die alter ex thracia, alter ex sardinia triumphum egerunt. Nuntiatum tum romae est *prop. δ p. 20* || 18 tertio *c h d;* tertius *P δ p. 20* || missus est *G*, *est om. h d* || 19 a prioribus ducibus *ante* correctum *inser. Pirogoff p. 81 adn. 3* || 21 cepit *c h d;* in deditionem accepit *Pirogoff p. 81* || 23 mauritania *semper (5, 9; 6, 23; 7, 10) scribendum est* || 29 victi sunt *del. h* || 30 lusitani victi sunt *h* || 31 acti sunt *post* marium *add. h.*

duobus filiis ductus est catenatus et mox iussu consulis in carcere strangulatus.

LIBER QVINTVS.

Dum bellum in Numidia contra Iugurtham geritur, Romani **1**
consules M. Manlius et Q. Caepio a Cimbris et Teutonis et
Tugurinis et Ambronibus, quae erant Germanorum et Gallorum
gentes, victi sunt iuxta flumen Rhodanum, et ingenti internecione
etiam castra sua et magnam partem exercitus perdiderunt. timor 2
Romae grandis fuit, quantus vix Hannibalis tempore Punici
belli, ne iterum Galli Romam redirent. ergo Marius post victo- 3
riam Iugurthinam secundo consul est factus, bellumque ei contra
Cimbros et Teutones decretum est. tertio quoque ei et quarto
delatus est consulatus, quia bellum Cimbricum protrahebatur.
sed in quarto consulatu collegam habuit Q. Lutatium Catulum. 4
cum Cimbris itaque conflixit et duobus proeliis CC milia hostium
cecidit, LXXX milia cepit et ducem eorum Teutobodum, propter
quod meritum absens quinto consul est factus.

Interea Cimbri et Teutones, quorum copia adhuc infinita **2**
erat, ad Italiam transierunt. iterum a C. Mario et Q. Catulo
contra eos dimicatum est, sed a Catuli parte felicius. nam
poelio, quod simul ambo gesserunt, CXL milia aut in pugna aut
in fuga caesa sunt, LX milia capta. Romani milites ex utro- 2
que exercitu trecenti perierunt. tria et triginta Cimbris signa
sublata sunt. ex his exercitus Mari duo reportavit, Catuli exercitusXXXI. is belli finis fuit; triumphus utrique decretus est.

Sex. Iulio Caesare et L. Marcio Philippo consulibus sescen- **3**
tesimo quinquagensimo nono anno ab urbe condita, cum prope
alia omnia bella cessarent, in Italia gravissimum bellum Picen-
tes Marsi Pelignique moverunt, qui cum annis numerosis iam
populo Romano oboedirent, tum libertatem sibi aequam adserere
coeperunt. perniciosum admodum hoc bellum fuit. P. Ruti- 2
lius consul in eo occisus est, Caepio nobilis iuvenis, Porcius

---

6 teutonis *A C;* theodonibus *B;* teutonibus *h d* ‖ 9 attriti *post* internecione *add. h* ‖ 10 tempore punici belli *del. δ p. 19* ‖ 11 redirent *A d cf. Lüdecke p. 877, Keller p. 152, b p. 841, w p. 515, 516;* venirent *B C h* ‖ 17 *Τευτόβοδον P B d;* teudomodum *A C h.*

Cato alius consul. duces autem adversus Romanos Picentibus et Marsis fuerunt T. Vettius, Hierius Asinius, T. Herennius,
3 A. Cluentius. a Romanis bene contra eos pugnatum est a C. Mario, qui sexiens consul fuerat, et a Cn. Pompeio, maxime tamen a L. Cornelio Sulla, qui inter alia egregia ita Cluentium, hostium ducem, cum magnis copiis fudit, ut ex suis unum amitteret. quadriennio cum gravi tamen calamitate hoc bellum tractum est. quinto demum anno finem accepit per L. Cornelium Sullam consulem, cum antea in eodem bello ipse multa strenue sed praetor egisset.

4 Anno urbis conditae sescentesimo sexagensimo secundo primum Romae bellum civile commotum est, eodem anno etiam Mithridaticum. causam bello civili C. Marius sexiens consul dedit. nam cum Sulla consul contra Mithridaten gesturus bellum, qui Asiam et Achaiam occupaverat, mitteretur, isque exercitum in Campania paulisper teneret, ut belli socialis, de quo diximus, quod intra Italiam gestum fuerat, reliquiae tollerentur, Marius adfectavit, ut ipse ad bellum Mithridaticum mitteretur. qua re Sulla commotus cum exercitu ad urbem venit. illic contra Marium et Sulpicium dimicavit. primus urbem Romam armatus ingressus est, Sulpicium interfecit, Marium fugavit, atque ita ordinatis consulibus in futurum annum Cn. Octavio et L. Cornelio Cinna ad Asiam profectus.

5 Mithridates enim, qui Ponti rex erat atque Armeniam minorem et totum Ponticum mare in circuitu cum Bosphoro tenebat, primum Nicomeden, amicum populi Romani, Bithynia voluit expellere senatuique mandavit bellum se ei propter iniurias, quas passus fuerat, illaturum. a senatu responsum Mithridati est, si id faceret, quod bellum a Romanis et ipse pateretur.
2 quare iratus Cappadociam statim occupavit et ex ea Ariobarzanen, regem et amicum populi Romani, fugavit. mox etiam Bithyniam invasit et Paphlagoniam pulsis ex ea regibus amicis populi Romani Pylaemene et Nicomede. inde Ephesum contendit et per omnem Asiam litteras misit, ut ubicumque inventi essent cives Romani, uno die occiderentur.

6 Interea etiam Athenae, civitas Achaiae, ab Aristone Atheniensi Mithridati tradita est. miserat enim iam ad Achaiam Mithridates Archelaum ducem suum cum centum et viginti milibus

---

10 egisset *d;* gessisset *h* || 26 primum *A B d;* primo *C h* || 28 mithridati est *G C h cf. d in praef. ad ed. maior. p. XIII*; *om. d* || 36 achaiae *del.* δ^1 *p. 645,* δ *p. 19.*

equitum ac peditum, per quem etiam reliqua Graecia occupata
est. Sulla Archelaum apud Piraeum non longe ab Athenis ob- 2
sedit ipsasque Athenas cepit. postea commisso proelio contra 3
Archelaum ita eum vicit, ut ex CXX milibus vix decem Archelao
superessent, ex Sullae exercitu XIII tantum homines interficerentur.
hac pugna Mithridates cognita septuaginta milia lectissima ex
Asia Archelao misit, contra quem iterum Sulla commisit. primo
proelio quindecim milia hostium interfecta sunt et filius Archelai
Diogenes; secundo omnes Mithridatis copiae exstinctae sunt, Ar-
chelaus ipse triduo nudus in paludibus latuit. hac re audita
Mithridates iussit cum Sulla de pace agi.

Interim eo tempore Sulla etiam Dardanos Scordiscos Dal- 7
matas et Maedos partim vicit, alios in fidem accepit. sed cum 2
legati a rege Mithridate, qui pacem petebant, venissent, non
aliter se daturum Sulla esse respondit, nisi rex relictis his, quae
occupaverat, ad regnum suum redisset. postea tamen ad collo-
quim ambo venerunt. pax inter eos ordinata est, ut Sulla ad
bellum civile festinans a tergo periculum non haberet. nam 3
dum Sulla in Achaia atque Asia Mithridaten vincit, Marius,
qui fugatus erat, et Cornelius Cinna unus ex consulibus bellum
in Italia reparaverunt et ingressi urbem Romam nobilissimos
e senatu et consulares viros interfecerunt, multos proscripserunt,
ipsius Sullae domo eversa filios et uxorem ad fugam compulerunt.
universus reliquus senatus ex urbe fugiens ad Sullam in Grae- 4
ciam venit orans, ut patriae subveniret. ille in Italiam traiecit
bellum civile gesturus adversus Norbanum et Scipionem consules.
primo proelio contra Norbanum dimicavit non longe a Capua.
tum sex milia eius cecidit, sex cepit, CXXIIII suos amisit. inde
etiam ad Scipionem se convertit et ante proelium totum eius
exercitum sine sanguine in deditionem accepit.

Sed cum Romae mutati consules essent, Marius, Mari filius, 8
ac Papirius Carbo consulatum accepissent, Sulla contra Marium
iuniorem dimicavit et XV milibus eius occisis CCCC de suis per-
didit. mox etiam urbem ingressus est. Marium, Mari filium, Prae-
neste persecutus obsedit et ad mortem compulit. rursus pugnam
gravissimam habuit contra Lamponium et Carrinatem, duces
partis Marianae, ad portam Collinam. LXX milia hostium in eo

---

3 ipsasque athenas *F;* ipsas athenas *G C d;* ipsas *h* ‖ 7 iterum sulla *A B d;* sulla iterum *C h* ‖ 13 maedos *corr. Oudendorp ad Jul. Obsequ. 108 h d;* metos *B;* moessos *G* ‖ 19 in] iam *G;* iam in *G² h;* iam *om. d* ‖ 34 praeneste *d cf. Keller 152;* praenestem *h* ‖ 37 eo om. *h.*

proelio contra Sullam fuisse dicuntur. XII milia se Sullae dedi-
derunt, ceteri in acie in castris in fuga insatiabili ira victorum
2 consumpti sunt. Cn. quoque Carbo consul alter ab Arimino ad
Siciliam fugit et ibi per Cn. Pompeium interfectus est, quem
adulescentem Sulla atque annos unum et viginti natum cognita
eius industria exercitibus praefecerat, ut secundus a Sulla habe-
retur.

9 Occiso ergo Carbone Siciliam Pompeius recepit. transgressus
inde ad Africam Domitium, Marianae partis ducem, et Hierdam,
regem Mauritaniae, qui Domitio auxilium ferebat, occidit. post
haec Sulla de Mithridate ingenti gloria triumphavit. Cn. etiam
Pompeius, quod nulli Romanorum tributum erat, quartum et
2 vicensimum annum agens de Africa triumphavit. hunc finem
habuerunt duo bella funestissima, Italicum, quod et sociale dictum
est, et civile, quae ambo tracta sunt per annos decem. consump-
serunt autem ultra CL milia hominum, viros consulares XXIIII,
praetorios VII, aedilicios LX, senatores fere CC.

LIBER SEXTVS.

1 M. Aemilio Lepido, Q. Catulo consulibus, cum Sulla rem
publicam composuisset, bella nova exarserunt, unum in Hispania,
aliud in Pamphylia et Cilicia, tertium in Macedonia, quartum in
2 Dalmatia. nam Sertorius, qui partium Marianarum fuerat, timens
fortunam ceterorum, qui interempti erant, ad bellum commovit
Hispanias. missi sunt contra eum duces Q. Caecilius Metellus,
filius eius, qui Iugurtham regem vicit, et L. Domitius praetor.
a Sertori duce Hirtuleio Domitius occisus est. Metellus vario
3 successu contra Sertorium dimicavit. postea cum impar pugnae
solus putaretur, Cn. Pompeius ad Hispanias missus est. ita
duobus ducibus adversis Sertorius fortuna varia saepe pugnavit.
octavo demum anno per suos occisus est, et finis ei bello datus
per Cn. Pompeium adulescentem et Q. Metellum Pium atque
omnes prope Hispaniae in dicionem populi Romani redactae.

2 Ad Macedoniam missus est Ap. Claudius post consulatum.
levia proelia habuit contra varias gentes, quae Rhodopam pro-
2 vinciam incolebant, atque ibi morbo mortuus est. missus ei
successor C. Scribonius Curio post consulatum. is Dardanos

---

28 metellus *post* solus *add. B Ch cf. w. p. 514.*

vicit et usque ad Danuvium penetravit triumphumque meruit et
intra triennium bello finem dedit.

Ad Ciliciam et Pamphyliam missus est P. Servilius ex con- 3
sule, vir strenuus. Ciliciam subegit, Lyciae urbes clarissimas
oppugnavit et cepit, in his Phaselidam Olympum Corycum.
Ciliciae Isauros quoque adgressus ad dicionem redegit atque
intra triennium bello finem dedit. primus omnium Romanorum
in Tauro iter fecit. revertens triumphum accepit et nomen
Isaurici meruit.

Ad Illyricum missus est C. Cosconius pro consule. multam 4
partem Dalmatiae subegit, Salonas cepit et composito bello
Romam post biennium rediit.

Isdem temporibus consul M. Aemilius Lepidus, Catuli collega, 5
civile bellum voluit commovere, intra unam tamen aestatem
motus eius oppressus est. ita uno tempore multi simul triumphi 2
fuerunt, Metelli ex Hispania, Pompei secundus ex Hispania,
Curionis ex Macedonia, Servili ex Isauria.

Anno urbis conditae sescentesimo septuagensimo sexto L. 6
Licinio Lucullo et M. Aurelio Cotta consulibus mortuus est Nico-
medes, rex Bithyniae, et per testamentum populum Romanum
fecit heredem. Mithridates pace rupta Bithyniam et Asiam rur-
sus voluit invadere. adversus eum ambo consules missi variam 2
habuere fortunam. Cotta apud Chalcedonam victus ab eo acie,
etiam intra oppidum coactus est et obsessus. sed cum se inde 3
Mithridates Cyzicum transtulisset, ut Cyzico capta totam Asiam
invaderet, Lucullus ei alter consul occurrit. ac dum Mithridates
in obsidione Cyzici commoratur, ipse eum a tergo obsedit fame-
que consumpsit et multis proeliis vicit, postremo Byzantium, quae
nunc Constantinopolis est, fugavit. navali quoque proelio duces
eius Lucullus oppressit. ita una hieme et aestate a Lucullo ad
centum fere milia regis exstincta sunt.

Anno urbis Romae sescentesimo septuagensimo octavo Mace- 7
doniam provinciam M. Licinius Lucullus accepit, consobrinus

---

4 is *ante* ciliciam *add. BC, incl. h, om. d* ‖ 5 faselidam *A C cf. w p. 386, 390*; phaselida *h d* ‖ corycum ciliciae. Isauros *distinxerunt h d*; ciliciae *del. Iunge de Ciliciae Romanorum provinciae origine ac primordiis p. 32 adn. 61, δ' 648*; corycum. Ciliciae isauros *distinguo cf. Flor. 1, 40 phaselida et olympon evertit isaurosque ipsam arcem ciliciae, Liv. epit. 93 servilius proconsul in cilicia isauros domuit et aliquot urbes piratarum expugnavit* ‖ 6 dicionem *A B d*; deditionem *C h* ‖ 23 chalcedonam *F*, calcedonam *G cf. w p. 391*; chalcedona *h d*.

2 Luculli, qui contra Mithridaten bellum gerebat. et in Italia
novum bellum subito commotum est. septuaginta enim quat-
tuor gladiatores ducibus Spartaco Crixo et Oenomao effracto
Capuae ludo fugerunt, et per Italiam vagantes paene non levius
bellum in ea, quam Hannibal moverat, paraverunt. nam multis
ducibus et duobus simul Romanorum consulibus victis sexaginta
fere milium armatorum exercitum congregaverunt, victique sunt
in Apulia a M. Licinio Crasso proconsule, et post multas calami-
tates Italiae tertio anno bello huic est finis impositus.

8 Sescentesimo octogensimo primo anno urbis conditae P.
Cornelio Lentulo et Cn. Aufidio Oreste consulibus duo tantum
gravia bella in imperio Romano erant, Mithridaticum et Mace-
donicum. haec duo Luculli agebant, L. Lucullus et M. Lucullus.
2 L. ergo Lucullus post pugnam Cyzicenam, qua vicerat Mithri-
daten, et navalem, qua duces eius oppresserat, persecutus est
eum et recepta Paphlagonia atque Bithynia etiam regnum eius
invasit, Sinopen et Amison, civitates Ponti nobilissimas, cepit.
3 secundo proelio apud Cabira civitatem, quo ingentes copias ex
omni regno adduxerat Mithridates, cum XXX milia lectissima
regis a quinque milibus Romanorum vastata essent, Mithridates
fugatus est, castra eius direpta. Armenia quoque minor, quam
4 tenuerat, eidem sublata est. susceptus tamen est Mithridates
post fugam a Tigrane, Armeniae rege, qui tum ingenti gloria
imperabat, Persas saepe vicerat, Mesopotamiam occupaverat et
Syriam et Phoenices partem.

9 Ergo Lucullus repetens hostem fugatum etiam regnum
Tigranis, qui Armeniis imperabat, ingressus est. Tigranocertam,
civitatem Arzianenae nobilissimam regni Armeniaci, cepit, ipsum
regem cum septem milibus quingentis clibanariis et centum
milibus sagittariorum et armatorum venientem decem et octo
milia militum habens ita vicit, ut magnam partem Armeniorum
deleverit. inde Nisibin profectus eam quoque civitatem cum
2 regis fratre cepit. sed hi, quos in Ponto Lucullus reliquerat
cum exercitus parte, ut regiones victas et iam Romanorum
tuerentur, neglegenter se et avare agentes occasionem iterum
Mithridati in Pontum inrumpendi dederunt, atque ita bellum
3 renovatum est. Lucullo paranti capta Nisibi contra Persas ex-
peditionem successor est missus.

---

7 vix *ante* victique *inser.* *δ p. 20* || 8 in apulia *del.* *δ p. 19* || 9 est *A B d*, om. *C h* || 21 et castra *C h* || 27 qui armeniis imperabat *del.* δ^1 *p. 648* || tigranocertam *A d*; tigranocerta *h* || 28 arzianenae *c d*; arzanenae *Vinetus h.*

Alter autem Lucullus, qui Macedoniam administrabat, Bessis 10
primus Romanorum intulit bellum atque eos ingenti proelio in
Haemo monte superavit. oppidum Uscudamam, quod Bessi
habitabant, eodem die, quo adgressus est, vicit, Cabylen cepit,
usque ad Danuvium penetravit. inde multas supra Pontum
positas civitates adgressus est. illic Apolloniam evertit, Callatim
Parthenopolim Tomos Histrum Burziaonem cepit belloque confecto
Romam rediit. ambo triumphaverunt, tamen Lucullus, qui
contra Mithridaten pugnaverat, maiore gloria, cum tantorum
regnorum victor redisset.

Confecto bello Macedonico, manente Mithridatico, quod 11
recedente Lucullo rex collectis auxiliis reparaverat, bellum
Creticum ortum est. ad id missus Q. Caecilius Metellus ingentibus
proeliis intra triennium omnem provinciam cepit, appellatusque
est Creticus atque ex insula triumphavit. quo tempore 2
Libya quoque Romano imperio per testamentum Appionis, qui
rex eius fuerat, accessit, in qua inclitae urbes erant Berenice
Ptolomais Cyrene.

Dum haec geruntur, piratae omnia maria infestabant ita, 12
ut Romanis toto orbe victoribus sola navigatio tuta non esset.
quare id bellum Cn. Pompeio decretum est. quod intra paucos
menses ingenti et felicitate et celeritate confecit. mox ei 2
delatum etiam bellum contra reges Mithridaten et Tigranen.
quo suscepto Mithridaten in Armenia minore nocturno proelio
vicit, castra diripuit, quadraginta milia eius occidit, viginti tantum
de exercitu suo perdidit et duos centuriones. Mithridates cum 3
uxore fugit et duobus comitibus. neque multo post cum in
suos saeviret, Pharnacis filii sui apud milites seditione ad mortem
coactus venenum hausit. hunc finem habuit Mithridates: periit
apud Bosphorum. vir ingentis industriae consiliique regnavit
annis sexaginta, vixit septuaginta duobus, contra Romanos bellum
habuit annis quadraginta.

Tigrani deinde Pompeius bellum intulit. ille se ei dedit 13
et in castra Pompei sexto decimo miliario ab Artaxata venit ac

5 usque ad danuvium *B C cf. w p. 518*; ad *om. A h d* ‖ 6 callatim *corr. Glareanus d*, calatim *h* ‖ 8 tamen triumphaverunt *c*; triumphaverunt tamen *Mommsen d*; tum triumphaverunt *Hoeger h*; tum triumphaverunt luculli; is qui *Eussner spec. crit. p. 34 cf. h*[1] *p. 86* ‖ 16 appionis *c P, Hieronym. a. 1954, Festi brev. 13*; apionis *Cellarius h d* ‖ 19 infestabant *B C d cf. b p. 842*; infesti tenebant *A*; infesta tenebant *h* ‖ 33 dedit *c cf. w p. 390*; dedidit *h d.*

diadema suum, cum procubuisset ad genua Pompei, in manibus ipsius collocavit. quod ei Pompeius reposuit honorificeque eum habitum regni tamen parte multavit et grandi pecunia. adempta est ei Syria Phoenice Sophanene, sex milia praeterea talentorum argenti, quae populo Romano daret, quia bellum sine causa Romanis commovisset.

14 Pompeius mox etiam Albanis bellum intulit et eorum regem Oroden ter vicit, postremo per epistulas ac munera rogatus veniam ei ac pacem dedit. Hiberiae quoque regem Artacen vicit acie et in deditionem accepit. Armeniam minorem Deiotaro, Galatiae regi, donavit, quia socius belli Mithridatici fuerat: Attalo et Pylaemeni Paphlagoniam reddidit. Aristarchum Col-
2 chis regem imposuit. mox Ituraeos et Arabas vicit. et cum venisset in Syriam, Seleuciam, vicinam Antiochiae civitatem, libertate donavit, quod regem Tigranen non recepisset. Antiochensibus obsides reddidit. aliquantum agrorum Daphnensibus dedit, quo lucus ibi spatiosior fieret, delectatus loci amoenitate et aquarum abundantia. inde ad Iudaeam transgressus est, Hierosolymam, caput gentis, tertio mense cepit, XII milibus Iudaeorum occisis, ceteris in fidem acceptis. his gestis in Asiam se recepit et finem antiquissimo bello dedit.

15 M. Tullio Cicerone oratore et C. Antonio consulibus anno urbis conditae sescentesimo octogensimo nono L. Sergius Catilina, nobilissimi generis vir, sed ingenii pravissimi ad delendam patriam coniuravit cum quibusdam claris quidem sed audacibus viris. a Cicerone urbe expulsus est. socii eius deprehensi in carcere strangulati sunt. ab Antonio, altero consule, Catilina ipse victus proelio et interfectus.

16 Sescentesimo nonagensimo anno urbis conditae D. Iunio Silano et L. Murena consulibus Metellus de Creta triumphavit, Pompeius de bello piratico et Mithridatico. nulla umquam pompa triumphi similis fuit. ducti sunt ante eius currum filii Mithridatis, filius Tigranis et Aristobulus, rex Iudaeorum, praelata est ingens pecunia, auri atque argenti infinitum. hoc tempore nullum per orbem terrarum grave bellum erat.

17 Anno urbis conditae sescentesimo nonagensimo tertio C.

4 sophanene *A C d*; sofine *B*; sofene *h* || 17 locus . . . luci *δ p. 20, at cf. w Philolog. Rundsch. 1 p. 311* || 18 est *G C h*, om. *d* || 19 hierosolymam *c cf. w p. 391*; hierosolyma *h d* || 28 est et *C h* || 32 huius triumphi *vel* pompa pompei *suspic. Eussner spec. critic. p. 34 et Philolog. Anz. 4 p. 251, cf. h*[1] *86*.

Iulius Caesar, qui postea imperavit, cum L. Bibulo consul est
factus. decreta est ei Gallia et Illyricum cum legionibus decem.
is primos vicit Helvetios, qui nunc Sequani appellantur, deinde 2
vincendo per bella gravissima usque ad Oceanum Brittanicum
processit. domuit autem annis novem fere omnem Galliam, 3
quae inter Alpes flumen Rhodanum Rhenum et Oceanum est et
circuitu patet ad bis et triciens centena milia passuum. Brittanis
mox bellum intulit, quibus ante eum ne nomen quidem Roma-
norum cognitum erat. eos quoque victos obsidibus acceptis
stipendiarios fecit. Galliae autem tributi nomine annuum im-
peravit sestertium quadringenties, Germanosque trans Rhenum
adgressus immanissimis proeliis vicit. inter tot successus ter
male pugnavit, apud Arvernos semel praesens et absens in Ger-
mania bis. nam legati eius duo Titurius et Aurunculeius per
insidias caesi sunt.

Circa eadem tempora anno urbis conditae sescentesimo 18
nonagensimo septimo M. Licinius Crassus, collega Cn. Pompei
Magni in consulatu secundo, contra Parthos missus est, et cum
circa Carras contra omen et auspicia dimicasset, a Surena, Orodis
regis duce, victus ad postremum interfectus est cum filio cla-
rissimo et praestantissimo iuvene. reliquiae exercitus per C. 2
Cassium quaestorem servatae sunt, qui singulari animo perditas
res tanta virtute restituit, ut Persas rediens trans Euphraten
crebris proeliis vinceret.

Hinc iam bellum civile successit exsecrandum et lacrimabile, 19
quo praeter calamitates, quae in proeliis acciderunt, etiam populi
Romani fortuna mutata est. Caesar enim rediens ex Gallia 2
victor coepit poscere alterum consulatum atque ita, ut sine
dubietate aliqua ei deferretur. contradictum est a Marcello
consule, a Bibulo, a Pompeio, a Catone, iussusque dimissis
exercitibus ad urbem redire. propter quam iniuriam ab Arimino,
ubi milites congregatos habebat, adversum patriam cum exercitu
venit. consules cum Pompeio senatusque omnis atque universa 3
nobilitas ex urbe fugit et in Graeciam transiit. apud Epirum
Macedoniam Achaiam Pompeio duce senatus contra Caesarem
bellum paravit.

---

4 *in vocab.* brittanicus (*7, 13*), brittani (*6, 17*; *7, 13*) brittania (*7, 13*; *7, 14*; *7, 19*; *8, 19*; *9, 21*; *9, 22*; *10, 1*; *10, 2*) *semper tt et n scribendum est cf.* h^1 *p. 54*, *w Philolog. Anz. 10 p. 49* || 11 sestertium] stipendium *prop.* δ^1 *p. 650* || 18 magni *del. δ p. 19* || 23 persas] parthos *prop. δ p. 20, at cf. w Philolog. Rundsch. 1 p. 311.*

20 Caesar vacuam urbem ingressus dictatorem se fecit. inde
2 Hispanias petiit. ibi Pompei exercitus validissimos et fortissi-
mos cum tribus ducibus L. Afranio, M. Petreio, M. Varrone
3 superavit. inde reversus in Graeciam transiit, adversum Pom-
peium dimicavit. primo proelio victus est et fugatus, evasit
tamen, quia nocte interveniente Pompeius sequi noluit, dixit-
que Caesar nec Pompeium scire vincere et illo tantum die se
4 potuisse superari. deinde in Thessalia apud Palaeopharsalum
productis utrimque ingentibus copiis dimicaverunt. Pompei
acies habuit XL milia peditum, equites in sinistro cornu ses-
centos, in dextro quingentos, praeterea totius Orientis auxilia,
totam nobilitatem, innumeros senatores praetorios consulares
et qui magnorum iam bellorum victores fuissent. Caesar in
acie sua habuit peditum non integra XXX milia, equites mille.
21 Numquam adhuc Romanae copiae in unum neque maiores
neque melioribus ducibus convenerant, totum terrarum orbem
2 facile subacturae, si contra barbaros ducerentur. pugnatum tum
est ingenti contentione, victusque ad postremum Pompeius et
3 castra eius direpta sunt. ipse fugatus Alexandriam petiit, ut a
rege Aegypti, cui tutor a senatu datus fuerat propter iuvenilem
eius aetatem, acciperet auxilia. qui fortunam magis quam ami-
citiam secutus occidit Pompeium, caput eius et anulum Caesari
misit. quo conspecto Caesar etiam lacrimas fudisse dicitur tanti
viri intuens caput et generi quondam sui.
22 Mox etiam Caesar Alexandriam venit. ipsi quoque Ptolo-
maeus parare voluit insidias, qua causa bellum regi illatum
2 est. victus in Nilo periit inventumque est eius corpus cum
3 lorica aurea. Caesar Alexandria potitus regnum Cleopatrae dedit,
Ptolomaei sorori, cum qua consuetudinem stupri habuerat. rediens
inde Caesar Pharnacen, Mithridatis Magni filium, qui Pompeio
in auxilium apud Thessaliam fuerat, rebellantem in Ponto et
multas populi Romani provincias occupantem, vicit acie, postea
ad mortem coegit.
23 Inde Romam regressus tertio se consulem fecit cum M.
Aemilio Lepido, qui ei magister equitum dictatori ante annum

---

17 tum *coni. h*[1] *p. 24 cf.* τότε δ' οὖν συνελθόντες ἐμάχοντο καρτερῶς *Capito*, tamen *c h d* || 23 etiam *G C h cf. d in praef. ad ed. maior. p. XIII, om. d* || 25 etiam *A d cf. w p. 517, om. B C h* || 27 corpus eius *B h* || 35 ei magister equitum dictatori *C h d*; ei magister equitum et dictator *A*; et magister equitum dictator *B*; ei dictatori magister equitum *Sylburg*; et magister equitum ei dictatori *vel* ei magister equitum etiam dictatori *h*[1] *p. 24 cf. Eussner Philolog. Anz. 5 p. 551.*

fuerat. inde in Africam profectus est, ubi infinita nobilitas cum Iuba, Mauritaniae rege, bellum reparaverat. duces autem 2 Romani erant P. Cornelius Scipio ex genere antiquissimo Scipionis Africani (hic etiam socer Pompei fuerat), M. Petreius, Q. Varus, M. Porcius Cato, L. Cornelius Faustus, Sullae dictatoris filius. contra hos commisso proelio post multas dimicationes victor fuit Caesar. Cato Scipio Petreius Iuba ipsi se occiderunt. Faustus, Sullae quondam dictatoris filius, Pompei gener, a Caesare interfectus est.

Post annum Caesar Romam regressus quarto se consulem 24 fecit et statim ad Hispanias est profectus, ubi Pompei filii, Cn. Pompeius et Sex. Pompeius, ingens bellum praeparaverant. multa proelia fuerunt, ultimum apud Mundam civitatem, in quo adeo Caesar paene victus est, ut fugientibus suis se voluerit occidere, ne post tantam rei militaris gloriam in potestatem adulescentium natus annos sex et quinquaginta veniret. denique reparatis suis vicit. ex Pompei filiis maior occisus est, minor fugit.

Inde Caesar bellis civilibus toto orbe compositis Romam 25 rediit. agere insolentius coepit et contra consuetudinem Romanae libertatis. cum ergo et honores ex sua voluntate praestaret, qui a populo ante deferebantur, nec senatui ad se venienti adsurgeret aliaque regia et paene tyrannica faceret, coniuratum est in eum a sexaginta vel amplius senatoribus equitibusque Romanis. praecipui fuerunt inter coniuratos duo Bruti ex eo genere Bruti, qui primus Romae consul fuerat et reges expulerat, C. Cassius et Servilius Casca. ergo Caesar cum senatus die inter ceteros venisset ad curiam, tribus et viginti vulneribus confossus est.

LIBER SEPTIMVS.

Anno urbis septingentesimo fere ac nono interfecto Caesare civilia bella reparata sunt. percussoribus enim Caesaris 1 senatus favebat. Antonius consul partium Caesaris civili bello opprimere eos conabatur. ergo turbata re publica multa An-

---

5 sullae dictatoris filius *incl. h, at cf. h*[1] *p. 24, 25, Gardthausen p. 264* ‖ 8 sullae quondam dictatoris filius *c h d, om. P, del. Gruner, δ*[1] *p. 650, δ p. 19* ‖ 11 gneus pompeius et sextus pompeius *del. h cf. Eussner Philolog. Anz. 5 p. 551*; pompeius *post* gneus *et* sextus *del. δ p. 19* ‖ 17 ex pompei filiis *B C Capito τῶν δὲ Πομπηίου παίδων ὁ μὲν πρεσβύτερος . . . ὁ δὲ νεώτερος, h* (*Schenkl*); et pompei filius *A d*.

tonius scelera committens a senatu hostis iudicatus est. missi
ad eum persequendum duo consules Pansa et Hirtius et Octa-
vianus adulescens annos X et VIII natus, Caesaris nepos, quem
ille testamento heredem reliquerat et nomen suum ferre iusserat.
hic est, qui postea Augustus est dictus et rerum potitus. qui
profecti contra Antonium tres duces vicerunt eum. evenit tamen,
ut victores consules ambo morerentur. quare tres exercitus uni
Caesari Augusto paruerunt.

2 Fugatus Antonius amisso exercitu confugit ad Lepidum,
qui Caesaris magister equitum fuerat et tum militum copias
grandes habebat. a quo susceptus est. mox Lepido operam
dante Caesar pacem cum Antonio fecit et quasi vindicaturus
patris sui mortem, a quo per testamentum fuerat adoptatus,
Romam cum exercitu profectus extorsit, ut sibi vicensimo anno
2 consulatus daretur. senatum proscripsit, cum Antonio ac Le-
pido rem publicam armis tenere coepit. per hos etiam Cicero
orator occisus est multique alii nobiles.

3 Interea Brutus et Cassius, interfectores Caesaris, ingens
bellum moverunt. erant enim per Macedoniam et Orientem
multi exercitus, quos occupaverant. profecti igitur contra eos
Caesar Octavianus Augustus et M. Antonius (remanserat enim
ad defendendam Italiam Lepidus) apud Philippos, Macedoniae
2 urbem, contra eos pugnaverunt. primo proelio victi sunt An-
tonius et Caesar, periit tamen dux nobilitatis Cassius, secundo
Brutum et infinitam nobilitatem, quae cum illis bellum gesserat,
3 victam interfecerunt. ac sic inter eos divisa est res publica, ut
Augustus Hispanias Gallias Italiam teneret, Antonius Asiam
4 Pontum Orientem. sed in Italia L. Antonius consul bellum
civile commovit, frater eius, qui cum Caesare contra Brutum et
Cassium dimicaverat. is apud Perusiam, Tusciae civitatem, victus
et captus est neque occisus.

4 Interim a Sex. Pompeio, Cn. Pompei filio, ingens bellum in
Sicilia commotum est, his qui superfuerant ex partibus Bruti
Cassique ad eum confluentibus. bellatum per Caesarem Augustum
Octavianum et M. Antonium adversus Sex. Pompeium est. pax
postremo convenit.

5 Eo tempore M. Agrippa in Aquitania rem prospere gessit.

---

2 octavianus *B C P δ p. 18*; octavius *A h d* ‖ 3 X et VIIII *suspic. Schrader Fleck. Jahrb. 117 p. 218* ‖ 5 qui *coni. Rühl Rhein. Mus. 29 p. 639 cf.* h^1 *p. 41*; quare *c d*, *incl. h aut suspic.* hi igitur ‖ 20 occupaverant *B C h*; occupaverunt *A d.*

et L. Ventidius Bassus inrumpentes in Syriam Persas tribus 2
proeliis vicit. Pacorum, regis Orodis filium, interfecit eo ipso
die, quo olim Orodes, Persarum rex, per ducem Surenam Cras-
sum occiderat. hic primus de Parthis iustissimum triumphum
Romae egit.

Interim Pompeius pacem rupit et navali proelio victus 6
fugiens ad Asiam interfectus est. Antonius, qui Asiam et Orien-
tem tenebat, repudiata sorore Caesaris Augusti Octaviani Cleo-
patram, reginam Aegypti, duxit uxorem. contra Persas etiam 2
ipse pugnavit. primis eos proeliis vicit, regrediens tamen fame
et pestilentia laboravit et, cum instarent Parthi fugienti, ipse
pro victo recessit.

Hic quoque ingens bellum civile commovit cogente uxore 7
Cleopatra, regina Aegypti, dum cupiditate muliebri optat etiam
in urbe regnare. victus est ab Augusto navali pugna clara et
illustri apud Actium, qui locus in Epiro est, ex qua fugit in
Aegyptum et desperatis rebus, cum omnes ad Augustum transirent,
ipse se interemit. Cleopatra sibi aspidem admisit et veneno
eius exstincta est. Aegyptus per Octavianum Augustum imperio
Romano adiecta est praepositusque ei Cn. Cornelius Gallus. hunc
primum Aegyptus Romanum iudicem habuit.

Ita bellis toto orbe confectis Octavianus Augustus Romam 8
rediit duodecimo anno quam consul fuerat. ex eo rem publi- 2
cam per quadraginta et quattuor annos solus obtinuit, ante
enim duodecim annis cum Antonio et Lepido tenuerat. ita ab 3
initio principatus eius usque ad finem quinquaginta et sex anni
fuerunt. obiit autem septuagensimo sexto anno morte communi 4
in oppido Campaniae Atella. Romae in campo Martio sepultus est,
vir qui non immerito ex maxima parte deo similis est putatus:
neque enim facile ullus eo aut in bellis felicior fuit aut in pace
moderatior. quadraginta et quattuor annis, quibus solus gessit
imperium, civilissime vixit, in cunctos liberalissimus, in amicos
fidissimus, quos tantis evexit honoribus, ut paene aequaret
fastigio suo.

3 persarum rex per ducem surenam *del.* *δ p. 19* ‖ 4 parthis *c h d cf. Oros. 6, 18, 23*; *Liv. epit. 128*; persis *P δ p. 20 cf. Festi brev. 18* ‖ 7 fugiens ad asiam *del. δ p. 19* ‖ asiam et orientem *B C h*, orientem et asiam *A d* ‖ 11 parthi *c h d*; persae *P δ p. 20* ‖ 14 regina aegypti *del. δ¹ p. 648, δ p. 19* ‖ 20 praepositusque *F d cf. Lüdecke p. 878*; praepositus *h* ‖ 25 duodecim annis *del. δ¹ p. 648, δ p. 19, at cf. Suet. Aug. 8* ‖ annis *c h*, annos *d* ‖ 28 sepultus est *F C h*, est om. *d*.

9 Nullo tempore ante eum magis Romana res floruit. nam exceptis civilibus bellis, in quibus invictus fuit, Romano adiecit imperio Aegyptum Cantabriam Dalmatiam saepe ante victam sed penitus tum subactam, Pannoniam Aquitaniam Illyricum Raetiam Vindelicos et Salassos in Alpibus omnes Ponti maritimas civitates, in his nobilissimas Bosphorum et Panticapaeum. vicit autem multis proeliis Dacos. Germanorum ingentes copias cecidit, ipsos quoque trans Albim fluvium summovit, qui in barbarico longe ultra Rhenum est. hoc tamen bellum per Drusum privignum suum administravit, sicut per Tiberium privignum alterum Pannonicum, quo bello XL captivorum milia ex Germania transtulit et supra ripam Rheni in Gallia collocavit. Armeniam a Parthis recepit. obsides, quod nulli antea, Persae ei dederunt. reddiderunt etiam signa Romana, quae Crasso victo ademerant.

10 Scythae et Indi, quibus antea Romanorum nomen incogni-
2 tum fuerat, munera et legatos ad eum miserunt. Galatia quo-
que sub hoc provincia facta est, cum antea regnum fuisset,
3 primusque eam M. Lollius pro praetore administravit. tanto
autem amore etiam apud barbaros fuit, ut reges populi Romani
amici in honorem eius conderent civitates, quas Caesareas nomi-
narent, sicut in Mauritania et in Palaestina, quae nunc urbs est
4 clarissima. multi autem reges ex regnis suis venerunt, ut ei
obsequerentur, et habitu Romano togati scilicet ad vehiculum
5 vel equum ipsius cucurrerunt. moriens divus appellatus. rem
publicam beatissimam Tiberio successori reliquit, qui privignus
ei, mox gener, postremo adoptione filius fuerat.

11 Tiberius ingenti socordia imperium gessit, gravi crudelitate,
scelesta avaritia, turpi libidine. nam nusquam ipse pugnavit,
2 bella per legatos gessit suos. quosdam reges ad se per blandi-

---

1 ante eum *incl. h* ‖ nam excepta est civilibus bellis. Romano adiecit imperio *prop.* δ^1 *p. 651,* *δ p. 19, 20* ‖ 6 panticapaeon *h* ‖ 7 multis *inser. Eussner spec. crit. p. 34 cf.* h^1 *p. 86, δ p. 18* ‖ 11 quo beucos et dalmatas subegit, deinde autem germanicum *ante* quo bello *inser. Schrader de scriptoribus rerum Augusti temporibus gestarum quaestiones selectae (Münster 1878) p. 39 adn. 38* ‖ 13 parthis *c h d cf. Suet. Aug. 21, Hieronym. a. 2020*; persis *P δ p. 20* ‖ persolutum erat *post* antea *inser. δ p. 20* ‖ 17 munera et *del. δ p. 19* ‖ 22 a rege iuba *post* mauritania *delevi cf. d in adnot. ad h. l., b p. 842*; sicut — clarissima *om. P, incl. h cf.* h^1 *p. 41, 42, Gardthausen p. 263, 264, del. δ p. 19* ‖ 30 ad se per blanditias *B C Hieronym. a. 2040 cf. w p. 513*; per blanditias ad se *A h d.*

tias evocatos numquam remisit, in quis Archelaum Cappadocem,
cuius etiam regnum in provinciae formam redegit et maximam
civitatem appellari nomine suo iussit, quae nunc Caesarea dici-
tur, cum Mazaca antea vocaretur. hic tertio et vicensimo im- 3
perii anno, aetatis septuagensimo octavo, ingenti omnium gaudio
mortuus est in Campania.

Successit ei C. Caesar cognomento Caligula, Drusi privigni 12
Augusti et ipsius Tiberi nepos, sceleratissimus ac funestissimus
et qui etiam Tiberi dedecora purgaverit. bellum contra Ger- 2
manos suscepit et ingressus Suebiam nihil strenue fecit. stupra 3
sororibus intulit, ex una etiam natam filiam cognovit. cum 4
adversum cunctos ingenti avaritia libidine crudelitate saeviret,
interfectus in palatio est anno aetatis vicensimo nono, imperii
tertio, mense decimo, die octavo.

Post hunc Claudius fuit, patruus Caligulae, Drusi, qui apud 13
Mogontiacum monumentum habet, filius, cuius et Caligula nepos
erat. hic medie imperavit, multa gerens tranquille atque mo-
derate, quaedam crudeliter et insulse. bellum Brittanis intulit, 2
quam nullus Romanorum post C. Caesarem attigerat, eaque
devicta per Cn. Sentium et A. Plautium, illustres ac nobiles
viros, triumphum celebrem egit. quasdam insulas etiam ultra 3
Brittanias in Oceano positas imperio Romano addidit, quae
appellantur Orchades, filio autem suo Brittanici nomen imposuit.
tam civilis autem circa quosdam amicos exstitit, ut etiam Plau- 4
tium, nobilem virum, qui expeditione Brittanica multa egregia
fecerat, triumphantem ipse prosequeretur et conscendenti Capi-
tolium laevus incederet. is vixit annos IIII et LX, imperavit XIIII. 5
post mortem consecratus est divusque appellatus.

Successit huic Nero, Caligulae avunculo suo simillimus, qui 14
Romanum imperium et deformavit et minuit, inusitatae luxuriae
sumptuumque, ut qui exemplo C. Caligulae in calidis et frigidis
lavaret unguentis, retibus aureis piscaretur, quae blattinis funi-
bus extrahebat. infinitam senatus partem interfecit, bonis 2
omnibus hostis fuit. ad postremum se tanto dedecore prostituit,
ut et saltaret et cantaret in scaena citharoedico habitu vel

---

1 quis *A h cf. v p. 516*; quibus *B C d* ‖ 10 sueviam *h* ‖ 11 cognovit *c d*; agnovit *h* ‖ 15 augustus *post* claudius *add. δ p. 20* ‖ 16 cuius et caligula nepos *del. δ p. 19* ‖ 18 brittaniae *h cf. b p. 842* ‖ 23 orcades *h* ‖ 25 nobilem virum *del. δ p. 19* ‖ 33 infinitam — fuit *post* tragico *transp. δ p. 20, fortasse recte cf. Oros. 7, 7, 3 et 7, 7, 9.*

3 tragico. parricidia multa commisit fratre uxore sorore matre
interfectis. urbem Romam incendit, ut spectaculi eius imaginem
4 cerneret, quali olim Troia capta arserat. in re militari nihil
omnino ausus Brittaniam paene amisit. nam duo sub eo nobi-
lissima oppida capta illic atque eversa sunt. Armeniam Parthi
5 sustulerunt legionesque Romanas sub iugum miserunt. duae
tamen sub eo provinciae factae sunt, Pontus Polemoniacus con-
cedente rege Polemone et Alpes Cottiae Cottio rege defuncto.

15 Per haec Romano orbi exsecrabilis ab omnibus simul destitutus est et a senatu hostis iudicatus; cum quaereretur ad poenam, quae poena erat talis, ut nudus per publicum ductus furca capiti eius inserta virgis usque ad mortem caederetur atque ita praecipitaretur a saxo, e palatio fugit et in suburbano liberti sui, quod est inter Salariam et Nomentanam viam ad
2 quartum urbis miliarium, se interfecit. aedificavit Romae ther-
mas, quae ante Neronianae dictae nunc Alexandrianae appel-
3 lantur. obiit tricensimo et altero aetatis anno, imperii quarto
decimo, atque in eo omnis Augusti familia consumpta est.

16 Huic Serv. Galba successit, antiquissimae nobilitatis senator, cum septuagensimum et tertium annum ageret aetatis, ab Hispanis et Gallis imperator electus, mox ab universo exercitu li-
2 benter acceptus. nam privata eius vita insignis fuerat militari-
bus et civilibus rebus. saepe consul, saepe proconsul, frequenter
dux in gravissimis bellis. huius breve imperium fuit et quod
bona haberet exordia, nisi ad severitatem propensior videretur.
3 insidiis tamen Othonis occisus est imperii mense septimo.
iugulatus in foro Romae sepultusque in hortis suis, qui sunt
Aurelia via non longe ab urbe Roma.

17 L. Otho occiso Galba invasit imperium, materno genere
2 nobilior quam paterno, neutro tamen obscuro. in privata vita
mollis et Neroni familiaris, in imperio documentum sui non
3 potuit ostendere. nam cum isdem temporibus, quibus Otho
Galbam occiderat, etiam Vitellius factus esset a Germanicianis
exercitibus imperator, bello contra eum suscepto cum apud

---

1 sorore *inser.* *δ p. 20 cf. Oros.* 7, 7, 9, *Isid. chron. ed. Ronc. II p. 440* ‖ 14 se *ante* liberti *add. G C h* ‖ 15 se *A B d cf. Hieronym. a. 2084 semet ipsum interficit* ‖ 23 proconsul *A cf. w p. 391*, pro consule *h d* ‖ 26 tamen *del. δ p. 19* ‖ 29 L. *A C cf. d in praef. ad ed. maior. p. XIII* om. *h d* ‖ 31 neroni *B δ p. 18*; neronis *C h d*; om. *A* ‖ 34 suscepto apud betriacum . . . victus est et, cum plures tamen copias ad bellum haberet, sponte semet occidit: petentibus *prop. δ*[1] *p. 651.*

Betriacum in Italia levi proelio victus esset, ingentes tamen
copias ad bellum haberet, sponte semet occidit et petentibus
militibus, ne tam cito de belli desperaret eventu, cum tanti
se non esse dixisset, ut propter eum bellum civile moveretur,
voluntaria morte obiit tricensimo et octavo aetatis anno, nona-
gensimo et quinto imperii die.

Dein Vitellius imperio potitus est, familia honorata magis 18
quam nobili. nam pater eius non admodum clare natus tres
tamen ordinarios gesserat consulatus. hic cum multo dedecore 2
imperavit et gravi saevitia notabilis, praecipue ingluvie et
voracitate, quippe cum de die saepe quarto vel quinto feratur
epulatus. notissima certe cena memoriae mandata est, quam 3
ei Vitellius frater exhibuit, in qua super ceteros sumptus duo
milia piscium, septem milia avium apposita traduntur. hic cum 4
Neroni similis esse vellet atque id adeo prae se ferret, ut etiam
exsequias Neronis, quae humiliter sepultae fuerant, honoraret, a
Vespasiani ducibus occisus est interfecto prius in urbe Sabino
Vespasiani imperatoris fratre, quem cum Capitolio incendit.
interfectus autem est magno dedecore: tractus per urbem 5
Romam publice nudus, erecto coma capite et subiecto ad men-
tum gladio, stercore in vultum et pectus ab omnibus obviis
appetitus, postremo iugulatus et in Tiberim deiectus etiam
communi caruit sepultura. periit autem aetatis anno septimo 6
et quinquagensimo, imperii mense octavo et die uno.

Vespasianus huic successit, factus apud Palaestinam im- 19
perator, princeps obscure quidem natus, sed optimis compa-
randus, privata vita illustris, ut qui a Claudio in Germaniam
et deinde in Brittaniam missus triciens et bis cum hoste con-
flixerit, duas validissimas gentes, viginti oppida, insulam Vectam
Brittaniae proximam imperio Romano adiecerit. Romae se in 2
imperio moderatissime gessit. pecuniae tantum avidior fuit ita,
ut eam nulli iniuste auferret. quam cum omni diligentiae pro-
visione colligeret, tamen studiosissime largiebatur, praecipue
indigentibus. nec facile ante eum cuiusquam principis vel maior
est liberalitas comperta vel iustior. placidissimae lenitatis, ut
qui maiestatis quoque contra se reos non facile punierit ultra

---

14 milia avium *A C h*; avium milia *B*; milia *om. d* ‖ 17 in urbe *om. h* ‖ 18 imperatoris *del. δ p. 19* ‖ 20 et *om. h* ‖ 24 die uno *c P h d cf. Cassiod. ed. Mommsen p. 633*; die septimo *prop. Enmann eine verlorene Geschichte der römischen Kaiser (Göttingen 1883) p. 420, 421* ‖ 31 tamen *post* ita *inser. Dietsch, Eussner Philolog. Anz. 5 p. 551 cf. h*[1] *p. 29, 30.*

3 exsilii poenam. sub hoc Iudaea Romano accessit imperio et
4 Hierosolyma, quae fuit urbs nobilissima Palaestinae. Achaiam
Lyciam Rhodum Byzantium Samum, quae liberae ante id tem-
pus fuerant, item Thraciam Ciliciam Commagenen, quae sub
regibus amicis egerant, in provinciarum formam redegit.

20 Offensarum et inimicitiarum immemor fuit, convicia a cau-
sidicis et philosophis in se dicta leviter tulit, diligens tamen
coercitor disciplinae militaris. hic cum filio Tito de Hieroso-
2 lymis triumphavit. per haec cum senatui et populo, postremo
cunctis amabilis ac iucundus esset, profluvio ventris exstinctus
est in villa propria circa Sabinos annum agens sexagensimum
nonum, imperii nonum et diem septimum atque inter divos
3 relatus est. genituram filiorum ita cognitam habuit, ut cum
multae contra eum coniurationes fierent, quas patefactas ingenti
dissimulatione contempsit, in senatu dixerit, aut filios sibi
successuros aut neminem.

21 Huic Titus filius successit, qui et ipse Vespasianus est
dictus, vir omnium virtutum genere mirabilis adeo, ut amor et
deliciae humani generis diceretur, facundissimus, bellicosissimus,
moderatissimus. causas Latine egit, poemata et tragoedias
2 Graece composuit. in oppugnatione Hierosolymorum sub patre
militans duodecim propugnatores duodecim sagittarum confixit
ictibus. Romae tantae civilitatis in imperio fuit, ut nullum
omnino puniret, convictos adversum sese coniurationis et dimi-
3 serit et in eadem familiaritate qua antea habuerit. facilitatis et
liberalitatis tantae fuit, ut cum nulli quicquam negaret et ab
amicis reprehenderetur, responderit nullum tristem debere ab
imperatore discedere, praeterea cum quadam die in cena recor-
datus fuisset nihil se illo die cuiquam praestitisse, dixerit: amici,
4 hodie diem perdidi. hic Romae amphitheatrum aedificavit et
22 quinque milia ferarum in dedicatione eius occidit. Per haec
inusitato favore dilectus morbo periit in ea, qua pater, villa
post biennium, menses octo, dies viginti, quam imperator erat
2 factus, aetatis anno altero et quadragensimo. tantus luctus eo
mortuo publicus fuit, ut omnes tamquam in propria doluerint
orbitate. senatus obitu ipsius circa vesperam nuntiato nocte
inrupit in curiam et tantas ei mortuo laudes gratiasque con-

---

2 quae fuit urbs nobilissima palaestinae *del.* δ *p.* 19 ‖ 6 et *om.* *d*, *at cf.* *w Philolog.* 39 *p.* 179, *Suet. Vesp.* 14 ‖ 9 et *A P d cf. w p.* 515, et *om. h* ‖ 23 ictibus confixit *C h* ‖ 24 et *ante* dimiserit *F P d cf. Lüdecke p.* 875, *w p.* 515; et *om. h* ‖ 25 et in] vel in *h'* *p.* 49.

gessit, quantas nec vivo umquam egerat nec praesenti. inter
divos relatus est.

Domitianus mox accepit imperium, frater ipsius iunior, 23
Neroni aut Caligulae aut Tiberio similior quam patri vel fratri
suo. primis tamen annis moderatus in imperio fuit, mox ad
ingentia vitia progressus libidinis iracundiae crudelitatis avari-
tiae tantum in se odii concitavit, ut merita et patris et fratris
aboleret. interfecit nobilissimos e senatu. dominum se et deum 2
primus appellari iussit. nullam sibi nisi auream et argenteam
statuam in Capitolio passus est poni. consobrinos suos inter- 3
fecit. superbia quoque in eo exsecrabilis fuit. expeditiones 4
quattuor habuit, unam adversum Sarmatas, alteram adversum
Cattos, duas adversum Dacos. de Dacis Cattisque duplicem
triumphum egit, de Sarmatis solam lauream usurpavit. multas
tamen calamitates isdem bellis passus est; nam in Sarmatia
legio eius cum duce interfecta est et a Dacis Oppius Sabinus
consularis et Cornelius Fuscus praefectus praetorio cum magnis
exercitibus occisi sunt. Romae quoque multa opera fecit, in his 5
Capitolium et Forum transitorium, Divorum Porticus, Isium ac
Serapium et Stadium. verum cum ob scelera universis exosus 6
esse coepisset, interfectus est suorum coniuratione in palatio
anno aetatis quadragensimo quinto, imperii quinto decimo. funus
eius ingenti dedecore per vespillones exportatum et ignobiliter
est sepultum.

LIBER OCTAVVS.

Anno octingentesimo et quinquagensimo ab urbe condita 1
Vetere et Valente consulibus res publica ad prosperrimum sta-
tum rediit bonis principibus ingenti felicitate commissa; Do-
mitiano enim exitiabili tyranno Nerva successit, vir in privata
vita moderatus et strenuus, nobilitatis mediae. qui senex ad-
modum operam dante Petronio Secundo praefecto praetorio, item
Parthenio interfectore Domitiani imperator est factus. aequissi-
mum se et civilissimum praebuit. rei publicae divina provisione 2

---

1 nec vivo cuiquam *prop. δ p. 20* ‖ 19 isium *B C P Hieronym. a. 2110, δ p. 18 cf. w p. 517*; iseum *A h d* ‖ 20 serapium *P Hieronym. a. 2110, δ p. 18*; serapeum *c h d* ‖ 22 quadragensimo *P d cf. d in praef. ad ed. maior. p. XXIV, w p. 402*; tricensimo *c h* ‖ 23 vespillones *h cf. w p. 391*; vispelliones *d.*

consuluit Traianum adoptando. mortuus est Romae post annum
et quattuor menses imperii sui ac dies octo, aetatis septuagensimo
et altero anno, atque inter divos relatus est.
2 Successit ei Ulpius Crinitus Traianus, natus Italicae in Hi-
spania, familia antiqua magis quam clara. nam pater eius
primum consul fuit. imperator autem apud Agrippinam in Gallis
factus est. rem publicam ita administravit, ut omnibus principi-
bus merito praeferatur, inusitatae civilitatis et fortitudinis. Ro-
2 mani imperii, quod post Augustum defensum magis fuerat quam
nobiliter ampliatum, fines longe lateque diffudit. urbes trans
Rhenum in Germania reparavit. Daciam Decibalo victo sub-
egit provincia trans Danubium facta in his agris, quos nunc
3 Taifali Victohali et Tervingi habent. Ea provincia deciens cen-
tena milia passuum in circuitu tenuit. Armeniam, quam occu-
paverant Parthi, recepit Pharmatosiri occiso, qui eam tenebat.
Albanis regem dedit. Hiberorum regem et Sauromatarum et
Bosphoranorum et Arabum et Osdroenorum et Colchorum in
fidem accepit. Carduenos Marcomedos occupavit et Anthemu-
siam, magnam Persidis regionem, Seleuciam Ctesiphontem Baby-
2 lonem Messenios vicit ac tenuit. usque ad Indiae fines et mare
rubrum accessit atque ibi tres provincias fecit, Armeniam Assy-
riam Mesopotamiam, cum his gentibus quae Madenam attingunt.
Arabiam postea in provinciae formam redegit. in mari rubro
classem instituit, ut per eam Indiae fines vastaret.
4 Gloriam tamen militarem civilitate et moderatione supe-
ravit, Romae et per provincias aequalem se omnibus exhibens,
amicos salutandi causa frequentans vel aegrotantes vel cum
festos dies habuissent, convivia cum isdem indiscreta vicissim
habens, saepe in vehiculis eorum sedens, nullum senatorum
laedens, nihil iniustum ad augendum fiscum agens, liberalis in
cunctos, publice privatimque ditans omnes et honoribus augens,
quos vel mediocri familiaritate cognovisset, per orbem terrarum

---

3 anno *om. G h* ‖ 6 primus *h* ‖ 8 vir *ante* inusitatae *inser. h d*, imperator *prop. δ p. 20, at cf. b p. 842* ‖ 11 decibalus *A C P Hieronym. a. 2123 h*; decebalus *d* ‖ 12 quos nunc taifali victohali (*F cf. w p. 386*, victoali *d*) et tervingi habent *A d*; quos taifali nunc habent, victoali et tervingi *C h* ‖ 15 pharmatosiri *scripsi*; farmatosyrio *A*; *Φατόσιριν P* (*cf. Ael. Spart. vit. Hadr. 5, 4 sarmatosirin*); farmato syriae *C*; parthomasiri *B* (*cf. Dio Cass. 68, 17, 19*) *d*, parthomasire *h* ‖ 16 iberorum *h* ‖ 17 corduenos *h* ‖ 32 per orbem terrarum aedificans multa *Eussner Philolog. Anz. 4 p. 250 cf.* h^{1} *p. 86, b p. 842, d δ p. 18*; orbem terrarum aedificans, multas *c h*; urbes orbe terrarum aedificans multas *Mommsen.*

aedificans multa, immunitates civitatibus tribuens, nihil non
tranquillum et placidum agens, adeo ut omni eius aetate unus
senator damnatus sit atque is tamen per senatum ignorante
Traiano. ob haec per orbem terrarum deo proximus nihil non
venerationis meruit et vivus et mortuus.

Inter alia dicta hoc ipsius fertur egregium. amicis enim 5
culpantibus, quod nimium circa omnes communis esset, respon-
dit talem se imperatorem esse privatis, qualem esse sibi impe-
ratorem privatus optasset. post ingentem igitur gloriam belli 2
domique quaesitam e Perside rediens apud Seleuciam Isauriae
profluvio ventris exstinctus est. obiit autem aetatis anno sexa-
gensimo tertio, mense nono, die quarto, imperii nono decimo,
mense sexto, die quinto decimo. inter divos relatus est. solus
omnium intra urbem sepultus est; ossa collata in urnam auream
in foro, quod aedificavit, sub columna posita sunt, cuius altitudo
CXLIIII pedes habet. huius tantum memoriae delatum est, ut 3
usque ad nostram aetatem non aliter in senatu principibus ac-
clametur, nisi 'felicior Augusto, melior Traiano'. adeo in eo
gloria bonitatis obtinuit, ut vel adsentantibus vel vere laudanti-
bus occasionem magnificentissimi praestet exempli.

Defuncto Traiano Aelius Hadrianus creatus est princeps, 6
sine aliqua quidem voluntate Traiani, sed operam dante Plo-
tina, Traiani uxore; nam eum Traianus quamquam consobrinae
suae filium vivus noluerat adoptare. natus et ipse Italicae in
Hispania. qui Traiani gloriae invidens statim provincias tres 2
reliquit, quas Traianus addiderat, et de Assyria Mesopotamia
Armenia revocavit exercitus ac finem imperii esse voluit Euphra-
ten. idem de Dacia facere conatum amici deterruerunt, ne
multi cives Romani barbaris traderentur, propterea quia Traia-
nus victa Dacia ex toto orbe Romano infinitas eo copias homi-
num transtulerat ad agros et urbes colendas; Dacia enim diu-
turno bello Decibali viris fuerat exhausta.

---

8 *οἷον ἰδιώτης ἂν τις εὔξαιτο τὸν βασιλέα περὶ αὐτὸν εἶναι P*; qualem sibi imperatorem privatus optasset *Isid. chron. ed. Ronc. II p. 442*; qualem . . . imperatorem *scripsi cf. w p. 530*; quales esse sibi imperatores (imperatoris *G B*) privatus (privatos *B*) optasset *c h d* ‖ 26 et de assyria mesopotamia (mesopotamiam *G*) armenia (armeniam *G*) revocavit *d cf. Hieronym. a. 2136*; id est assyriam mesopotamiam armeniam. Revocavit *h cf. h*[1] *p. 38, 39* ‖ 29 multi] inulti *prop. Eussner Philolog. Anz. 4 p. 252 cf. h*[1] *p. 86* ‖ 32 decibali *c h*, decebali *d*.

7 Pacem tamen omni imperii sui tempore habuit, semel
2 tantum per praesidem dimicavit. orbem Romanum circumiit.
multa aedificavit. facundissimus Latino sermone, Graeco eruditissimus fuit. non magnam clementiae gloriam habuit, dili-
3 gentissimus tamen circa aerarium et militum disciplinam. obiit in Campania maior sexagenario imperii anno vicensimo primo, mense decimo, die vicensimo nono. senatus ei tribuere noluit divinos honores, tamen cum successor ipsius T. Aurelius Antoninus Fulvius hoc vehementer exigeret et universi senatores palam resisterent, tandem obtinuit.

8 Ergo Hadriano successit T. Antoninus Fulvius Boionius, idem etiam Pius nominatus, genere claro sed non admodum vetere, vir insignis et qui merito Numae Pompilio conferatur,
2 ita ut Romulo Traianus aequetur. vixit ingenti honestate privatus, maiore in imperio, nulli acerbus, cunctis benignus, in re militari moderata gloria defendere magis provincias quam amplificare studens, viros aequissimos ad administrandam rem publicam quaerens, bonis honorem habens, improbos sine aliqua acerbitate detestans, regibus amicis venerabilis non minus quam terribilis, adeo ut barbarorum plurimae nationes depositis armis ad eum controversias suas litesque deferrent sententiaeque parerent.
3 hic ante imperium ditissimus opes quidem omnes suas stipendiis militum et circa amicos liberalitatibus minuit, verum aerarium
4 opulentum reliquit. Pius propter clementiam dictus est. obiit apud Lorium, villam suam, miliario ab urbe duodecimo, vitae anno septuagensimo tertio, imperii vicensimo tertio, atque inter divos relatus est et merito consecratus.

9 Post hunc imperavit M. Antoninus Verus, haud dubie nobilissimus, quippe cum eius origo paterna a Numa Pompilio, materna a Solentino rege penderet, et cum eo L. Annius An-
2 toninus Verus. tuncque primum Romana res publica duobus aequo iure imperium administrantibus paruit, cum usque ad eum singulos semper habuisset Augustos.

10 Hi et genere inter se iuncti fuerunt et adfinitate. nam Verus Annius Antoninus M. Antonini filiam in matrimonium habuit, M. autem Antoninus gener Antonini Pii fuit per uxorem

7 nono *P d*, nono *om. G C h* ‖ 9 et] etsi *Dietsch* ‖ universi *c P h d*; diversi δ^1 *p. 652*, *δ p. 20* ‖ 10 palam *c h d*; paulum δ^1 *p. 652*, *δ p. 20* ‖ 14 aequetur *c h d cf.* h^1 *p. 30*; aequatur *Landolf.*, *Verheyk*, *Eussner Philolog. Anz. 5 p. 551* ‖ 31 tuncque *A d cf. Iul. Capit. vit. Ant. Pii 7, 6*; *w p. 517*; tumque *B C h.*

Galeriam Faustinam iuniorem, consobrinam suam. hi bellum 2
contra Parthos gesserunt, qui post victoriam Traiani tum pri-
mum rebellaverant. Verus Antoninus ad id profectus est. qui
Antiochiae et circa Armeniam agens multa per duces suos et
ingentia patravit; Seleuciam Assyriae urbem nobilissimam cum
quadringentis milibus hominum cepit; Parthicum triumphum
revexit. cum fratre eodemque socero triumphavit. obiit tamen 3
in Venetia, cum a Concordia civitate Altinum proficisceretur et
cum fratre in vehiculo sederet, subito sanguine ictus casu
morbi, quem Graeci apoplexin vocant. vir ingenii parum civilis, 4
reverentia tamen fratris nihil umquam atrox ausus. cum obisset
undecimo imperii anno, inter deos relatus est.

Post eum M. Antoninus solus rem publicam tenuit, vir quem 11
mirari facilius quis quam laudare possit. a principio vitae
tranquillissimus, adeo ut ex infantia quoque vultum nec ex
gaudio nec ex maerore mutaverit. philosophiae deditus Stoicae,
ipse etiam non solum vitae moribus, sed etiam eruditione philo-
sophus. tantae admirationis adhuc iuvenis, ut eum successorem 2
paraverit Hadrianus relinquere, adoptato tamen Antonino Pio
generum ei idcirco esse voluerit, ut hoc ordine ad imperium
perveniret.

Institutus est ad philosophiam per Apollonium Chalcedonium, 12
ad scientiam litterarum Graecarum per Chaeronensem Plutarchi
nepotem, Latinas autem eum litteras Fronto, orator nobilissimus,
docuit. hic cum omnibus Romae aequo iure egit ad nullam
insolentiam elatus imperii fastigio, liberalitatis promptissimae.
provincias ingenti benignitate et moderatione tractavit. contra 2
Germanos eo principe res feliciter gestae sunt. bellum ipse
unum gessit Marcomannicum, sed quantum nulla memoria fuit,
adeo ut Punicis conferatur. nam eo gravius est factum, quod
universus exercitus Romanorum perierat; sub hoc enim tantus
casus pestilentiae fuit, ut post victoriam Persicam Romae ac

---

1 hi *c h*; ii *d* || 4 suos *del. h d cf. d in praef. ad ed. maior. p. XIII* || 6 quadringentis *d cf. h*[1] *p. 38, w Philolog. 35 p. 102*; quadraginta *P Sylburg h* || 10 apoplexin *c h d cf. Hieronym. a. 2185, Iul. Capitol. vit. Ant. Phil. 14, 8, Ver. 9, 11, Aurel. Vict. epit. 16*; apoplexiam *Oros. 7, 15, 3, δ p. 20* || 23 sextum *ante* chaeronensem *add. h cf. b p. 842* || 26 fastigio. Liberalitatis promptissimus *δ p. 20* || 31 universus exercitus romanorum perierat *F* (*cf. Lüdecke p. 875*) *P Hieronym. a. 2193*; universi exercitus romani perierant *h d*.

per Italiam provinciasque maxima hominum pars, militum omnes fere copiae languore defecerint.

13 Ingenti ergo labore et moderatione, cum apud Carnuntum iugi triennio perseverasset, bellum Marcomannicum confecit, quod cum his Quadi Vandali Sarmatae Suebi atque omnis barbaria commoverat, multa hominum milia interfecit, ac Pannoniis servitio liberatis Romae rursus cum Commodo Antonino
2 filio suo, quem iam Caesarem fecerat, triumphavit. ad huius belli sumptum cum aerario exhausto largitiones nullas haberet neque indicere provincialibus aut senatui aliquid vellet, instrumentum regii cultus facta in foro divi Traiani sectione distraxit, vasa aurea, pocula crystallina et murrina, uxoriam ac suam sericam et auream vestem, multa ornamenta gemmarum. ac per duos continuos menses ea venditio habita est multumque auri redactum. post victoriam tamen emptoribus pretia restituit, qui reddere comparata voluerunt; molestus nulli fuit, qui maluit semel empta retinere.

14 Hic permisit viris clarioribus, ut convivia eodem cultu quo ipse et ministris similibus exhiberent. in editione munerum post victoriam adeo magnificus fuit, ut centum simul leones
2 exhibuisse tradatur. cum igitur fortunatam rem publicam et virtute et mansuetudine reddidisset, obiit XVIII. imperii anno, vitae LXI., et omnibus certatim adnitentibus inter divos relatus est.

15 Huius successor L. Antoninus Commodus nihil paternum habuit, nisi quod contra Germanos feliciter et ipse pugnavit. Septembrem mensem ad nomen suum transferre conatus est, ut Commodus diceretur. sed luxuria et obscenitate depravatus gladiatoriis armis saepissime in ludo, deinceps etiam in amphitheatro cum huiusmodi hominibus saepe dimicavit. obiit morte subita atque adeo, ut strangulatus vel veneno interfectus putetur, cum annis XII post patrem et VIII mensibus imperasset, tanta exsecratione omnium, ut hostis generis humani etiam mortuus iudicaretur.

16 Huic successit Pertinax grandaevus et qui septuagenariam attigisset aetatem, praefecturam urbi tum agens, ex senatus

---

7 romae rursus *c h d cf. h*[1] *p. 86*, *Iul. Capit. vit. Ant. Phil. 17, 3*; romam reversus *Eussner Philolog. Anz. 4 p. 252* ‖ 30 saepe *om. C h*; se *G cf. Oros. 7, 16, 2*; *Ael. Lamprid. vit. Com. Ant. 12, 12* ‖ 35 grandaevus ut *h*; grandaevus iam *δ p. 18*.

consulto imperare iussus. octogensimo die imperii praetorianorum militum seditione et Iuliani scelere occisus est.

Post eum Salvius Iulianus rem publicam invasit, vir nobilis 17
et iure peritissimus, nepos Salvi Iuliani, qui sub divo Hadriano perpetuum composuit edictum. victus est a Severo apud Mulvium pontem, interfectus in palatio. vixit mensibus septem, postquam coeperat imperare.

Hinc imperii summam administrationem Septimius Severus 18
accepit, oriundus ex Africa, provincia Tripolitana, oppido Lepti. solus omni memoria et ante et postea ex Africa imperator fuit.
hic primum fisci advocatus, mox militaris tribunus, per multa 2
deinde et varia officia atque honores usque ad administrationem
totius rei publicae venit. Pertinacem se appellari voluit in 3
honorem eius Pertinacis, qui a Iuliano fuerat occisus. parcus
admodum fuit, natura saevus. bella multa et feliciter gessit. 4
Pescennium Nigrum, qui in Aegypto et Syria rebellaverat, apud Cyzicum interfecit. Parthos vicit et Arabas interiores et Adiabenos; Arabas eo usque superavit, ut etiam provinciam ibi faceret: idcirco Parthicus Arabicus Adiabenicus dictus est. multa toto orbe Romano reparavit. sub eo etiam Clodius Albinus, qui in occidendo Pertinace socius fuerat Iuliano, Caesarem se in Gallia fecit victusque apud Lugdunum et interfectus.

Severus tamen praeter bellicam gloriam etiam civilibus 19
studiis clarus fuit et litteris doctus, philosophiae scientiam ad plenum adeptus. novissimum bellum in Brittania habuit, utque receptas provincias omni securitate muniret, vallum per CXXXII passuum milia a mari ad mare deduxit. decessit Eboraci admodum senex imperii anno sexto decimo, mense tertio. divus
appellatus est. filios duos successores reliquit, Bassianum et 2
Getam, sed Bassiano Antonini nomen a senatu voluit imponi; itaque dictus est M. Aurelius Antoninus Bassianus patrique successit. nam Geta hostis publicus iudicatus confestim periit.

---

8 summam *F cf. Lüdecke p. 875, w p. 391, 392, 514*; romani *B C h d* || 12 et] ac *h* || 17 adiabenos *et* 19 adiabenicus *P Hieronym. a. 2216, Oros. 7, 17, 3 h δ p. 20*; azabenos, azabenicus *d cf. h¹ p. 54* || 20 toto romano orbe *h* || 22 et *G C*; est et *h*; est *d* || 29 nam *ante* filios *c Neumann Rhein. Mus. 35 p. 485, at cf. Ebeling quaestiones Eutropianae (Halle 1881) p. 44, w Philolog. Rundsch. 1 p. 985*; nam *del. Heumann*; is tamen *prop. h¹ p. 45*; *lacunam ante* nam *ind. Dietsch h*; *incl. d*; divusque appellatus est postquam *δ p. 20.*

20 M. igitur Aurelius Antoninus Bassianus idemque Caracalla morum fere paternorum fuit, paulo asperior et minax. opus Romae egregium fecit lavacra, quae Antoniniana appellantur, nihil praeterea memorabile. impatientis libidinis, qui novercam
2 suam Iuliam uxorem duxerit. defunctus est in Osdroena apud Edessam moliens adversum Parthos expeditionem anno imperii sexto, mense secundo, vix egressus quadragensimum tertium annum. funere publico elatus est.

21 Deinde Opilius Macrinus, qui praefectus praetorio erat, cum filio Diaduméno facti imperatores nihil memorabile ex temporis brevitate gesserunt. nam imperium eorum duum mensuum et unius anni fuit. seditione militari ambo pariter occisi sunt.

22 Creatus est post hos M. Aurelius Antoninus. hic Antonini Caracallae filius putabatur, sacerdos autem Heliogabali templi erat. is cum Romam ingenti et militum et senatus exspectatione venisset, probris se omnibus contaminavit. impudicissime et obscenissime vixit, biennioque post et octo mensibus tumultu interfectus est militari et cum eo mater Symiasera.

23 Successit huic Aurelius Alexander, ab exercitu Caesar, a senatu Augustus nominatus, iuvenis admodum, susceptoque adversus Persas bello Xersen eorum regem gloriosissime vicit. militarem disciplinam severissime rexit; quasdam tumultuantes legiones integras exauctoravit. adsessorem habuit vel scrinii magistrum Ulpianum iuris conditorem. Romae quoque favorabilis fuit. periit in Gallia militari tumultu tertio decimo imperii anno et die nono. in Mamaeam matrem suam unice pius.

---

3 lavacra *F cf. Lüdecke p. 876*, δ^1 *p. 654*; lavacri *h d* ‖ antoniniana δ^1 *p. 654*; antoninianae *c h d* ‖ 4 inpatiens libidinis [ut] qui *h* ‖ 12 mensuum *A d cf. w Philolog. Anz. 10 p. 50*, *Keller p. 152*; mensium *h* ‖ 19 symiasera *F Hieronym. a. 2238 d*; symia sera *h* ‖ 22 xersen *A cf. C. F. W. Mueller Cic. op. IV 2 adn. crit. p. VII, Schuchardt der Vokalismus des Vulgärlateins 1 p. 133*, *Corssen Aussprache* I^2 *p. 296—298*; xerxen *h d* ‖ 23 rexit *c h d*; correxit *Eussner Philolog. Anz. 4 p. 252 cf.* h^1 *p. 86* ‖ 25 quoque *c h d*; et ubique *δ p. 20* ‖ 27 nono *d cf. Ael. Lampr. Alex. Sever. 60, 1*; octavo *c h*.

LIBER NONVS.

Post hunc Maximinus ex corpore militari primus ad im- 1
perium accessit sola militum voluntate, cum nulla senatus inter-
cessisset auctoritas neque ipse senator esset. is bello adversus
Germanos feliciter gesto cum a militibus imperator esset appel-
latus, a Pupieno Aquileiae occisus est deserentibus eum mili-
tibus suis cum filio adhuc puero, cum quo imperaverat triennio
et paucis diebus.

Postea tres simul Augusti fuerunt, Pupienus Balbinus Gor- 2
dianus, duo superiores obscurissimo genere, Gordianus nobilis,
quippe cuius pater, senior Gordianus, consensu militum, cum
proconsulatum Africae gereret, Maximino imperante princeps
fuisset electus. itaque cum Romam venissent, Balbinus et 2
Pupienus in palatio interfecti sunt, soli Gordiano imperium
reservatum. Gordianus admodum puer cum Tranquillinam Ro-
mae duxisset uxorem, Ianum geminum aperuit et ad Orientem
profectus Parthis bellum intulit, qui iam moliebantur erumpere.
quod quidem feliciter gessit proeliisque ingentibus Persas ad-
flixit. rediens haud longe a Romanis finibus interfectus est 3
fraude Philippi, qui post eum imperavit. miles ei tumulum
vicensimo miliario a Circensio, quod castrum nunc Romanorum
est Euphratae imminens, aedificavit, exsequias Romam revexit,
ipsum divum appellavit.

Philippi duo, pater ac filius, Gordiano occiso imperium in- 3
vaserunt atque exercitu incolumi reducto ad Italiam ex Syria
profecti sunt. his imperantibus millensimus annus Romae urbis
ingenti ludorum apparatu spectaculorumque celebratus est. ambo
deinde ab exercitu interfecti sunt, senior Philippus Veronae,
Romae iunior. annis quinque imperaverunt. inter divos tamen
relati sunt.

Post hos Decius e Pannonia inferiore Budaliae natus im- 4
perium sumpsit. bellum civile, quod in Gallia motum fuerat, —
oppressit. filium suum Caesarem fecit. Romae lavacrum aedi-

---

17 parthis *c h d cf. Oros. 7, 19, 4, Iord. Rom. 282 ed. Mommsen*; persis *δ p. 20* ‖ 18 persas *B C P h cf. w Philolog. 39 p. 179, δ p. 18*; parthos *A d cf. Keller p. 153* ‖ 21 circensio *scripsi sec. P* Κιρχήσιον *cf. Festi brev. 22*; circenso *G*; circesso *F* (*cf. w p. 386*) *C h*; circesio *B d* ‖ 22 euphratae *scripsi cf. Hieronym. a. 2259*; eufrate *A B*; eufrati *C h d* ‖ 24 pater ac filius *prop. δ p. 20, Schenkl*; filius ac pater *c h d*.

ficavit. cum biennio imperassent ipse et filius, uterque in barbarico interfecti sunt, meruerunt inter divos referri.

5 Mox imperatores creati sunt Gallus Hostilianus et Galli filius Volusianus. sub his Aemilianus in Moesia res novas molitus est; ad quem opprimendum cum ambo profecti essent, Interamnae interfecti sunt non completo biennio. nihil omnino clarum gesserunt. sola pestilentia et morbis atque aegritudinibus notus eorum principatus fuit.

6 Aemilianus obscurissime natus obscurius imperavit ac tertio mense exstinctus est.

7 Hinc Licinius Valerianus in Raetia et Norico agens ab exercitu imperator et mox Augustus est factus. Gallienus quoque Romae a senatu Caesar est appellatus. horum imperium Romano nomini perniciosum et paene exitiabile fuit vel infelicitate principum vel ignavia. Germani Ravennam usque venerunt. Valerianus in Mesopotamia bellum gerens a Sapore, Persarum rege, superatus est, mox etiam captus apud Parthos ignobili servitute consenuit.

8 Gallienus cum adulescens factus esset Augustus, imperium primum feliciter, mox commode, ad ultimum perniciose gessit. nam iuvenis in Gallia et Illyrico multa strenue fecit occiso apud Mursam Ingenuo, qui purpuram sumpserat, et Regalliano. diu placidus et quietus, mox in omnem lasciviam dissolutus tenendae rei publicae habenas probrosa ignavia et desperatione laxavit.
2 Alamanni vastatis Galliis in Italiam penetraverunt, Dacia, quae a Traiano ultra Danuvium fuerat adiecta, tum amissa est, Graecia Macedonia Pontus Asia vastata est per Gothos, Pannonia a Sarmatis Quadisque populata est, Germani usque ad Hispanias penetraverunt et civitatem nobilem Tarraconem expugnaverunt, Parthi Mesopotamia occupata Syriam sibi coeperant vindicare.

9 Iam desperatis rebus et deleto paene imperio Romano

---

2 *καὶ τῆς τῶν θεῶν ἔτυχον ἀμφότεροι τιμῆς P*; meruerunt inter divos referri *Sylburg δ p. 20*; inter divos referri meruerunt *h cf. h*[1] *p. 45, 46*; senior meruit inter divos referri *B d* ‖ 4 his *c h*; iis *d* ‖ 22 regalliano *scripsi sec. Aur. Vict. Caes. 33, 2, quocum Eutropius eodem fonte usus erat cf. Enmann eine verlorene Geschichte der römischen Kaiser p. 344*; regaliano *Salmasius h cf. h*[1] *p. 33*; *de scriptura nominis cf. Th. Opitz de Sex. Aurel. Victore p. 249*; trebelliano *c d*; rebellaverat *δ p. 20* ‖ 27 est *del. h* ‖ 28 est *delendum esse suspic. h cf. Keller p. 151* ‖ 30 parthi *c h d, Hieronym. a. 2285, Oros. 7, 22, 7*; persae *δ p. 20* ‖ 31 iam *sec. P coni. Eussner Philolog. Anz. 4 p. 252 cf. h*[1] *p. 86, Keller p. 150, δ p. 18*; tam *h*; tum *d*.

Postumus in Gallia obscurissime natus purpuram sumpsit et per
annos decem ita imperavit, ut consumptas paene provincias
ingenti virtute et moderatione reparaverit. qui seditione mili-
tum interfectus est, quod Mogontiacum, quae adversus eum
rebellaverat L. Aeliano res novas moliente, diripiendam militibus
tradere noluisset. post eum Marius, vilissimus opifex, purpuram
accepit et secundo die interfectus est. Victorinus postea Gal- 2
liarum accepit imperium, vir strenuissimus, sed cum nimiae 3
libidinis esset et matrimonia aliena corrumperet, Agrippinae
occisus est actuario quodam dolum machinante imperii sui anno
secundo.

Huic successit Tetricus senator, qui Aquitaniam honore
praesidis administrans absens a militibus imperator electus est 10
et apud Burdigalam purpuram sumpsit. seditiones multas mili-
tum pertulit. sed dum haec in Gallia geruntur, in Oriente per
Odenathum Persae victi sunt. defensa Syria recepta Mesopotamia
usque ad Ctesiphontem Odenathus penetravit.

Ita Gallieno rem publicam deserente Romanum imperium
in Occidente per Postumum, per Odenathum in Oriente servatum 11
est. Gallienus interea Mediolano cum Valeriano fratre occisus
est imperii anno nono, Claudiusque ei successit a militibus
electus, a senatu appellatus Augustus. hic Gothos Illyricum
Macedoniamque vastantes ingenti proelio vicit. parcus vir ac
modestus et iusti tenax ac rei publicae gerendae idoneus, qui
tamen intra imperii biennium morbo interiit. divus appellatus
est. senatus eum ingenti honore decoravit, scilicet ut in curia
clipeus ipsi aureus, item in Capitolio statua aurea poneretur.

Quintillus post eum, Claudi frater, consensu militum im-
perator electus est, unicae moderationis vir et civilitatis, aequan- 12
dus fratri vel praeferendus; consensu senatus appellatus Augustus.
septimo decimo imperii die occisus est.

Post eum Aurelianus suscepit imperium, Dacia Ripensi
oriundus, vir in bello potens, animi tamen immodici et ad 13
crudelitatem propensior. is quoque Gothos strenuissime vicit.
Romanam dicionem ad fines pristinos varia bellorum felicitate

---

4 civitatem *post* mogontiacum *add. Eussner Philolog. Anz. 4 p. 252 cf. h*[1] *p. 86, b p. 842* ‖ 5 lucio aeliano *B P h cf. Aur. Vict. Caes. 33, 8, Ep. 32, 4*; *h*[1] *p. 32, 65;* laeliano *d*; lolliano *A Capito* ‖ 16 odenatus *h* ‖ 20 mediolano *F cf. w p. 392*; mediolani *h d* ‖ 34 propensior. Is *d cf. b p. 842*; propensioris. Is *h*.

revocavit. superavit in Gallia Tetricum apud Catalaunos ipso Tetrico prodente exercitum suum, cuius adsiduas seditiones ferre non poterat. quin etiam per litteras occultas Aurelianum ita fuerat deprecatus, ut inter alia versu Vergiliano uteretur: eripe
2 me his, invicte, malis. Zenobiam quoque, quae occiso Odenatho marito Orientem tenebat, haud longe ab Antiochia sine gravi proelio cepit, ingressusque Romam nobilem triumphum quasi receptor Orientis Occidentisque egit praecedentibus currum Tetrico et Zenobia. qui quidem Tetricus corrector Lucaniae postea fuit ac privatus diutissime vixit, Zenobia autem posteros, qui adhuc manent, Romae reliquit.

14 Hoc imperante etiam in urbe monetarii rebellaverunt vitiatis pecuniis et Felicissimo rationali interfecto, quos Aurelianus victos ultima crudelitate compescuit. plurimos nobiles capite damnavit. saevus et sanguinarius ac necessarius magis in quibusdam quam in ullo amabilis imperator. trux omni tempore, etiam filii sororis interemptor, disciplinae tamen militaris et morum dissolutorum magna ex parte corrector.

15 Urbem Romam muris firmioribus cinxit. templum Soli aedificavit, in quo infinitum auri gemmarumque constituit. provinciam Daciam, quam Traianus ultra Danuvium fecerat, intermisit vastato omni Illyrico et Moesia desperans eam posse retineri, abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae in media Moesia collocavit appellavitque eam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit et est dextra Danuvio in mare fluenti, cum
2 antea fuerit in laeva. occiditur servi sui fraude, qui ad quosdam militares viros amicos ipsius nomina pertulit adnotata falso manum eius imitatus, tamquam Aurelianus ipsos pararet occidere; itaque ut praeveniretur, ab isdem interfectus est in itineris medio, quod inter Constantinopolim et Heracleam est stratae veteris; locus Caenophrurium appellatur. mors tamen eius inulta non fuit. meruit quoque inter divos referri.

16 Tacitus post hunc suscepit imperium, vir egregie moratus et rei publicae gerendae idoneus. nihil tamen clarum potuit ostendere intra sextum mensem imperii morte praeventus. Florianus, qui Tacito successerat, duobus mensibus et diebus XX in imperio fuit neque quicquam dignum memoria egit.

---

17 interemptor *F cf. w 392, 512*; interfector *h d* ‖ 23 retineri *C d cf. Vopisc. Aur. 39, 7*; retinere *G B h cf. adnot. ad III 18* ‖ 32 imperavit annos quinque, menses sex *post* referri *add. h cf. w p. 382, 383.*

Post hunc Probus, vir illustris gloria militari, ad admini- 17
strationem rei publicae accessit. Gallias a barbaris occupatas
ingenti proeliorum felicitate restituit, quosdam imperium usur-
pare conatos, scilicet Saturninum in Oriente, Proculum et Bo-
nosum Agrippinae, certaminibus oppressit. vineas Gallos et 2
Pannonios habere permisit, opere militari Almam montem apud
Sirmium et Aureum apud Moesiam superiorem vineis conseruit
et provincialibus colendos dedit. hic cum bella innumera gessisset, 3
pace parata dixit brevi milites necessarios non futuros. vir acer
strenuus iustus et qui Aurelianum aequaret gloria militari,
morum autem civilitate superaret. interfectus tamen Sirmi
tumultu militari in turri ferrata.

Post hunc Carus est factus Augustus, Narbone natus in 18
Gallia. is confestim Carinum et Numerianum filios Caesares
fecit. sed dum bellum adversus Sarmatas gerit, nuntiato Per-
sarum tumultu ad Orientem profectus res contra Persas nobiles
gessit; ipsos proelio fudit, Cochen et Ctesiphontem, urbes nobi-
lissimas, cepit. et cum castra supra Tigridem haberet, vi divini
fulminis periit. Numerianus quoque filius eius, quem secum 2
Caesarem ad Persas duxerat, adulescens egregiae indolis, cum
oculorum dolore correptus in lecticula veheretur, impulsore Apro,
qui socer eius erat, per insidias occisus est. et cum dolo
occultaretur ipsius mors, quousque Aper invadere posset im-
perium, foetore cadaveris prodita est; milites enim, qui eum
sequebantur, putore commoti diductis lecticulae palliis post ali-
quot dies mortem eius notam habere potuerunt.

Interea Carinus, quem Caesarem ad Parthos proficiscens 19
Carus in Illyrico Gallia Italia reliquerat, omnibus se sceleribus
inquinavit: plurimos innoxios fictis criminibus occidit, matrimonia
nobilia corrupit, condiscipulis quoque, qui eum in auditorio vel
levi fatigatione taxaverant, perniciosus fuit; ob quae omnibus
hominibus invisus non multo post poenas dedit. nam de Perside 2
victor exercitus rediens cum Carum Augustum fulmine, Numeria-
num Caesarem insidiis perdidisset, Diocletianum imperatorem
creavit, Dalmatia oriundum, virum obscurissime natum, adeo ut

---

5 et pannonios *del. δ p. 19, at cf. Hieronym. a. 2299, Aur. Vict. epit. 27, 3* ‖ 12 imperavit annos sex, menses quattuor *post* ferrata *add. h cf. w p. 383* ‖ 15 cum quibus regnavit annis duobus *post* fecit *add. C h* ‖ 17 nobilissimas *B P cf. Festi brev. 24, Hieronym. a. 2300, Oros. 7, 24, 4, δ p. 18, d in praef. ad ed. maior. p. XXVII, w p. 522*; notissimas *A C h d cf.* h^1 *p. 39* ‖ 26 habere] facere δ^1 *p. 655, δ p. 20.*

a plerisque scribae filius, a nonnullis Anulini senatoris libertinus fuisse credatur.

20 Is prima militum contione iuravit Numerianum nullo suo dolo interfectum, et cum iuxta eum Aper, qui Numeriano insidias fecerat, constitisset, in conspectu exercitus manu Diocle-
2 tiani percussus est. postea Carinum omnium odio et detestatione viventem apud Margum ingenti proelio vicit, proditum ab exercitu suo, quem fortiorem habebat, certe desertum, inter Vimina-
3 cium atque Aureum montem. ita rerum Romanarum potitus cum tumultum rusticani in Gallia concitassent et factioni suae Bacaudarum nomen imponerent, duces autem haberent Amandum et Aelianum, ad subigendos eos Maximianum Herculium Caesarem misit, qui levibus proeliis agrestes domuit et pacem Galliae reformavit.

21 Per haec tempora etiam Carausius, qui vilissime natus strenuae militiae ordine famam egregiam fuerat consecutus, cum apud Bononiam per tractum Belgicae et Armorici pacandum mare accepisset, quod Franci et Saxones infestabant, multis barbaris saepe captis nec praeda integra aut provincialibus reddita aut imperatoribus missa cum suspicio esse coepisset consulto ab eo admitti barbaros, ut transeuntes cum praeda exciperet atque hac se occasione ditaret, a Maximiano iussus occidi purpuram sumpsit et Brittanias occupavit.

22 Ita cum per omnem orbem terrarum res turbatae essent, Carausius in Brittaniis rebellaret, Achilleus in Aegypto, Africam Quinquegentiani infestarent, Narseus Orienti bellum inferret, Diocletianus Maximianum Herculium ex Caesare fecit Augustum, Constantium et Maximianum Caesares, quorum Constantius per filiam nepos Claudi traditur, Maximianus Galerius in Dacia haud longe a Serdica natus. atque ut eos etiam adfinitate coniungeret, Constantius privignam Herculi Theodoram accepit, ex qua postea sex liberos, Constantini fratres, habuit, Galerius filiam Diocletiani Valeriam, ambo uxores, quas habuerant, repu-
2 diare compulsi. cum Carausio tamen, cum bella frustra temptata essent contra virum rei militaris peritissimum, ad postremum pax convenit. eum post septennium Allectus socius eius occidit, atque ipse post eum Brittanias triennio tenuit. qui ductu

---

1 anulini *F* (*cf. w p. 386*) *P h δ p. 17 cf. w p. 392*; anullini *d* ‖ 8 aut *ante* certe *inser. h*[1] *p. 46* ‖ 15 qui *del. δ*[1] *p. 655* ‖ 18 infestabant. Multis *δ*[1] *p. 655* ‖ 30 serdica *c Hieronym. a. 2304 d*; sardica *Ph* ‖ atque ut eos *c h d cf. Hieronym. a. 2306*; utque eos *M. Haupt opusc. 3 p. 572.*

Asclepiodoti, praefecti praetorio, oppressus est. ita Brittaniae
decimo anno receptae.

Per idem tempus a Constantio Caesare in Gallia bene pu- 23
gnatum est. circa Lingonas die una adversam et secundam for-
tunam expertus est. nam cum repente barbaris ingruentibus
intra civitatem esset coactus tam praecipiti necessitate, ut clausis
portis in murum funibus tolleretur, vix quinque horis mediis
adventante exercitu sexaginta fere milia Alamannorum cecidit.
Maximianus quoque Augustus bellum in Africa profligavit do-
mitis Quinquegentianis et ad pacem redactis. Diocletianus ob-
sessum Alexandriae Achilleum octavo fere mense superavit
eumque interfecit. victoria acerbe usus est; totam Aegyptum
gravibus proscriptionibus caedibusque foedavit. ea tamen occa-
sione ordinavit provide multa et disposuit, quae ad nostram
aetatem manent.

Galerius Maximianus primum adversum Narseum proelium 24
insecundum habuit inter Callinicum Carrasque congressus, cum
inconsulte magis quam ignave dimicasset; admodum enim parva
manu cum copiosissimo hoste commisit. pulsus igitur et ad
Diocletianum profectus cum ei in itinere occurrisset, tanta in-
solentia a Diocletiano fertur exceptus, ut per aliquot passuum
milia purpuratus tradatur ante vehiculum cucurrisse. Mox tamen 25
per Illyricum Moesiamque contractis copiis rursus cum Narseo,
Hormisdae et Saporis avo, in Armenia maiore pugnavit successu
ingenti nec minore consilio, simul fortitudine, quippe qui etiam
speculatoris munus cum altero aut tertio equite susceperit.
pulso Narseo castra eius diripuit; uxores sorores liberos cepit,
infinitam extrinsecus Persarum nobilitatem, gazam Persicam
copiosissimam. ipsum in ultimi regni solitudines egit. quare
ad Diocletianum in Mesopotamia cum praesidiis tum morantem
ovans regressus ingenti honore susceptus est. varia deinceps 2
et simul et viritim bella gesserunt Carpis et Basternis subactis,

---

3 constantio *d cf. δ' p. 655*; constantino *h* ‖ 4 pugnatum est circa lingonas. *h* ‖ 16 primum *F d*; primo *h* ‖ saporis et hormisdae avum *ante* proelium *inser. δ' p. 655, δ p. 21* ‖ 17 insecundum (et secundum *B*) *c h d*; minime secundum *prop. Tzschucke*; minus secundum *Eussner Philolog. Anz. 4 p. 252 cf. h' p. 86* ‖ 22 ad *et* ante *F cf. Festi brev. 25, Hieronym. a. 2319, Oros. 7, 25, 9*; ad *h d* ‖ 23 rursus] reversus *δ p. 21* ‖ 24 hormisdae et saporis avo *del. δ' p. 655, δ p. 21* ‖ 25 et *post* simul *inser. h* ‖ 30 a diocletiano . . . morante *h*.

Sarmatis victis, quarum nationum ingentes captivorum copias in Romanis finibus locaverunt.

26 Diocletianus moratus callide fuit, sagax praeterea et admodum subtilis ingenio et qui severitatem suam aliena invidia vellet explere. diligentissimus tamen et sollertissimus princeps et qui imperio Romano primus regiae consuetudinis formam magis quam Romanae libertatis invexit adorarique se iussit, cum ante eum cuncti salutarentur. ornamenta gemmarum vestibus calciamentisque indidit. nam prius imperii insigne in chlamyde purpurea tantum erat, reliqua communia.

27 Herculius autem propalam ferus et incivilis ingenii asperitatem suam etiam vultus horrore significans. hic naturae suae indulgens Diocletiano in omnibus et severioribus consiliis obsecutus. cum tamen ingravescente aevo parum se idoneum Diocletianus moderando imperio esse sentiret, auctor Herculio fuit, ut in vitam privatam concederent et stationem tuendae rei publicae viridioribus iunioribusque mandarent; cui aegre collega 2 obtemperavit. tamen uterque uno die privato habitu imperii insigne mutavit, Nicomediae Diocletianus, Herculius Mediolani, post triumphum inclitum, quem Romae ex numerosis gentibus egerant, pompa ferculorum illustri, qua Narsei coniuges sororesque et liberi ante currum ducti sunt. concesserunt tum Salonas unus, alter in Lucaniam.

28 Diocletianus privatus in villa, quae haud procul a Salonis est, praeclaro otio senuit, inusitata virtute usus, ut solus omnium post conditum Romanum imperium ex tanto fastigio sponte ad privatae vitae statum civilitatemque remearet; contigit igitur ei quod nulli post natos homines, ut, cum privatus obisset, inter divos tamen referretur.

---

4 ut qui *prop. h*[1] *p. 33, 34* ‖ 7 invexit *B h Schenkl*; invexerat *A C d*; *h suspic.* invexerit adorarique se iusserit ‖ 12 *pro* hic *prop.* sic *h*[1] *p. 34* ‖ 13 in omnibus et severioribus *h*[1] *p. 34*, *δ p. 18*; in omnibus severioribus *h*; in omnibus saevioribus *d*; in omnibus, certe severioribus *Eussner Philolog. Anz. 4 p. 252 cf. h*[1] *p. 86*.

LIBER DECIMVS.

His igitur abeuntibus administratione rei publicae Con- 1
stantius et Galerius Augusti creati sunt divisusque inter eos
ita Romanus orbis, ut Gallias Italiam Africam Constantius, Illyri-
cum Asiam Orientem Galerius obtineret, sumptis duobus Caesari-
bus. Constantius tamen contentus dignitate Augusti Italiae 2
atque Africae administrandae sollicitudinem recusavit, vir egregius
et praestantissimae civilitatis, divitiis provincialium ac privatorum
studens, fisci commoda non admodum adfectans dicensque melius
publicas opes a privatis haberi quam intra unum claustrum
reservari, adeo autem cultus modici, ut festis diebus, si amicis
numerosioribus esset epulandum, privatorum ei argento ostiatim
petito triclinia sternerentur. hic non modo amabilis sed etiam 3
venerabilis Gallis fuit, praecipue quod Diocletiani suspectam
prudentiam et Maximiani sanguinariam temeritatem imperio
eius evaserant. obiit in Brittania Eboraci principatus anno tertio
decimo atque inter divos relatus est.

Galerius, vir et probe moratus et egregius re militari, cum 2
Italiam quoque sinente Constantio administrationi suae accessisse
sentiret, Caesares duos creavit Maximianum, quem Orienti
praefecit, et Severum, cui Italiam dedit. ipse in Illyrico com-
moratus est. verum Constantio mortuo Constantinus, ex obscu- 2
riore matrimonio eius filius, in Brittania creatus est imperator
et in locum patris exoptatissimus moderator accessit. Romae
interea praetoriani excito tumultu Maxentium, Herculi filium, 3
qui haud procul ab urbe in villa publica morabatur, Augustum
nuncupaverunt. quo nuntio Maximianus Herculius ad spem
arrectus resumendi fastigii, quod invitus amiserat, Romam ad-
volavit e Lucania, quam sedem privatus elegerat in agris amoe-
nissimis consenescens, Diocletianumque etiam per litteras ad-
hortatus est, ut depositam resumeret potestatem, quas ille irrisas
habuit. sed adversum motum praetorianorum atque Maxenti 4
Severus Caesar Romam missus a Galerio cum exercitu venit
obsidensque urbem militum suorum scelere desertus est. auctae

---

2 his *c h*; iis *d* ‖ administratione *A P d cf. w p. 516*, ad administrationem *h* ‖ 11 feriatis *C h* ‖ 12 ei *om. A h* ‖ 20 duos *B C sec. usum loquendi Eutrop. cf. 8, 13; 8, 19; 10, 9*; duo *h d* ‖ maximinum *Verheyck*, *h* ‖ 25 excitato *h* ‖ 31 irrisas *P cf. Schulze Philolog. 29 p. 299, δ p. 18*; inritas *c h d*.

Maxenti opes confirmatumque imperium. Severus fugiens Ravennae interfectus est.

3 Herculius tamen Maximianus post haec in contione exercitus filium Maxentium nudare conatus seditionem et convicia
2 militum tulit. inde ad Gallias profectus est dolo composito, tamquam a filio esset expulsus, ut Constantino genero iungeretur, moliens tamen Constantinum reperta occasione interficere; qui in Galliis et militum et provincialium ingenti iam favore regnabat caesis Francis atque Alamannis captis eorum regibus, quos etiam bestiis, cum magnificum spectaculum muneris parasset, obiecit. detectis igitur insidiis per Faustam filiam, quae dolum viro enuntiaverat, profugit Herculius Massiliaeque oppressus (ex ea enim navigare ad filium praeparabat) poenas dedit iustissimo exitu, vir ad omnem acerbitatem saevitiamque proclivis, infidus incommodus civilitatis penitus expers.

4 Per hoc tempus a Galerio Licinius imperator est factus, Dacia oriundus, notus ei antiqua consuetudine et in bello, quod adversus Narseum gesserat, strenuus laboribus et officiis accep-
2 tus. mors Galeri confestim secuta. ita res publica tum a novis quattuor imperatoribus tenebatur, Constantino et Maxentio, filiis
3 Augustorum, Licinio et Maximino, novis hominibus. quinto tamen Constantinus imperii sui anno bellum adversum Maxentium civile commovit, copias eius multis proeliis fudit, ipsum postremo Romae adversum nobiles omnibus exitiis saevientem apud pontem
4 Mulvium vicit Italiaque est potitus. non multo deinceps in Oriente quoque adversum Licinium Maximinus res novas molitus vicinum exitium fortuita apud Tarsum morte praevenit.

5 Constantinus tamen, vir ingens et omnia efficere nitens, quae animo praeparasset, simul principatum totius orbis adfectans, Licinio bellum intulit, quamquam necessitudo et adfinitas cum eo esset; nam soror Constantia nupta Licinio erat. et primo eum in Pannonia secunda ingenti apparatu bellum apud Cibalas instruentem repentinus oppressit omnique Dardania Moesia Macedonia potitus numerosas provincias occupavit.

6 Varia deinceps inter eos bella et pax reconciliata ruptaque est. postremo Licinius navali et terrestri proelio victus apud Nicomediam se dedidit et contra religionem sacramenti Thessa-
2 lonicae privatus occisus est. eo tempore res Romana sub uno

1 maxentio *Ch* ‖ 3 exercitus *APd*, exercituum *h* ‖ 9 captisque *h* ‖ 18 strenuis *h* ‖ 19 novis *c h d cf. Oros. 7, 28, 14*; novis *incl. Schenkl*; reliquis *Mommsen.*

Augusto et tribus Caesaribus quod numquam alias fuit, cum
liberi Constantini Galliae Orienti Italiaeque praeessent. verum
insolentia rerum secundarum aliquantum Constantinus ex illa 3
favorabili animi docilitate mutavit. primum necessitudines per-
secutus egregium virum filium et sororis filium, commodae in-
dolis iuvenem, interfecit, mox uxorem, post numerosos amicos.

Vir primo imperii tempore optimis principibus, ultimo mediis
comparandus. innumerae in eo animi corporisque virtutes cla- 7
ruerunt. militaris gloriae appetentissimus, fortuna in bellis
prospera fuit, verum ita ut non superaret industriam. nam etiam
Gothos post civile bellum varie profligavit pace his postremum
data, ingentemque apud barbaras gentes memoriae gratiam
collocavit. civilibus artibus et studiis liberalibus deditus, ad-
fectator iusti amoris, quem ab omnibus sibi et liberalitate et 2
docilitate quaesivit, sicut in nonnullos amicos dubius, ita in
reliquos egregius, nihil occasionum praetermittens, quo opulen-
tiores eos clarioresque praestaret.

Multas leges rogavit, quasdam ex bono et aequo, pleras- 8
que superfluas, nonnullas severas, primusque urbem nominis sui
ad tantum fastigium evehere molitus est, ut Romae aemulam
faceret. bellum adversus Parthos moliens, qui iam Mesopotamiam 2
fatigabant, uno et tricensimo anno imperii, aetatis sexto et
sexagensimo, Nicomediae in villa publica obiit. denuntiata mors 3
eius est etiam per crinitam stellam, quae inusitatae magnitudinis
aliquamdiu fulsit, eam Graeci cometen vocant. atque inter divos
meruit referri.

Is successores filios tres reliquit atque unum fratris filium. 9
verum Dalmatius Caesar prosperrima indole neque patruo ab-
similis haud multo post oppressus est factione militari et Con-
stantio patrueli suo sinente potius quam iubente. Constantinum 2
porro bellum fratri inferentem et apud Aquileiam inconsultius
proelium adgressum Constantis duces interemerunt. ita res 3
publica ad duos Augustos redacta. Constantis imperium strenuum
aliquamdiu et iustum fuit. mox cum et valetudine improspera
et amicis pravioribus uteretur, ad gravia vitia conversus, cum
intolerabilis provincialibus militi iniucundus esset, factione

5 *lacunam ante* egregium *ind. h* ‖ filium *post* virum *del. h* ‖ 11 profligavit. Pace *δ*[1] *p. 656* ‖ his *c h*; iis *d* ‖ 12 ingentem *δ*[1] *p. 656* ‖ 14 omnibu sibi *A*; *παρὰ πάντων P*; ab omnibus sibi *Sylburg cf. Lüdecke p. 878*; omnem sibi *h d* ‖ 21 parthos] persas *δ p. 21* ‖ 24 est *om. B h* ‖ 25 eam *om. A d* ‖ 28 adulescens *post* indole *add. δ p. 21.*

4 Magnenti occisus est. obiit haud longe ab Hispaniis in castro,
cui Helenae nomen est, anno imperii septimo decimo, aetatis
tricensimo, rebus tamen plurimis strenue in militia gestis exer-
cituique per omne vitae tempus sine gravi crudelitate terribilis.

10 Diversa Constanti fortuna fuit. a Persis enim multa et gravia perpessus saepe captis oppidis obsessis urbibus caesis exercitibus, nullumque ei contra Saporem prosperum proelium fuit, nisi quod apud Singaram haud dubiam victoriam ferocia militum amisit, qui pugnam seditiose et stolide contra rationem belli die iam praecipiti poposcerunt. post Constantis necem Magnentio Italiam Africam Gallias obtinente etiam Illyricum res novas habuit Vetranione ad imperium consensu militum electo. quem grandaevum iam et cunctis amabilem diuturnitate et felicitate militiae ad tuendum Illyricum principem creaverunt, virum probum et morum veterum ac iucundae civilitatis, sed omnium liberalium artium expertem adeo, ut ne elementa quidem prima litterarum nisi grandaevus et iam imperator acceperit.

11 Sed a Constantio, qui ad ultionem fraternae necis bellum
civile commoverat, abrogatum est Vetranioni imperium; novo
inusitatoque more consensu militum deponere insigne compulsus
2 est. Romae quoque tumultus fuit Nepotiano, Constantini sororis filio,
per gladiatoriam manum imperium vindicante, qui saevis exordiis
dignum exitum nanctus est; vicensimo enim atque octavo die a
Magnentianis ducibus oppressus poenas dedit. caput eius pilo
per urbem circumlatum, gravissimaeque proscriptiones et nobi-
lium caedes fuerunt.

12 Non multo post Magnentius apud Mursam profligatus acie
est ac paene captus. ingentes Romani imperii vires ea dimi-
catione consumptae sunt, ad quaelibet bella externa idoneae,
quae multum triumphorum possent securitatisque conferre.
2 Orienti mox a Constantio Caesar est datus patrui filius Gallus.
Magnentiusque diversis proeliis victus vim vitae suae apud Lug-
dunum attulit imperii anno tertio, mense septimo, frater quoque
eius Senonis, quem ad tuendas Gallias Caesarem miserat.

13 Per haec tempora etiam a Constantio multis incivilibus

8 singaram *c h cf. w p. 391 et Philolog. Anz. 10 p. 51*; singara *d* ‖ 16 liberalium *c h*; litterarum *Mommsen d* ‖ artium *Paris. Lincoln. Landolf. h δ p. 18, om. Mommsen d* ‖ 17 litterarum *c h*; earum *Mommsen d* ‖ 21 est *om. A d* ‖ 34 lacunam *ante* senonis *ind. h*; decentius *ante* senonis *inser. Zangemeister in adnot. ad. Oros. 7, 29, 13 p. 508*; *pro* senonis *prop.* decentius *Enmann eine verlorene Geschichte der römischen Kaiser p. 501.*

gestis Gallus Caesar occisus est, vir natura ferus et ad tyrannidem
pronior, si suo iure imperare licuisset. Silvanus quoque in Gallia
res novas molitus ante diem tricensimum exstinctus est, solusque in
imperio Romano eo tempore Constantius princeps et Augustus fuit.
Mox Iulianum Caesarem ad Gallias misit, patruelem suum, 14
Galli fratrem, tradita ei in matrimonium sorore, cum multa
oppida barbari expugnassent, alia obsiderent, ubique foeda
vastitas esset Romanumque imperium non dubia iam calamitate
nutaret. a quo modicis copiis apud Argentoratum, Galliae urbem,
ingentes Alamannorum copiae exstinctae sunt, rex nobilissimus
captus, Galliae restitutae. multa postea per eundem Iulianum 2
egregia adversum barbaros gesta sunt summotique ultra Rhenum
Germani et finibus suis Romanum imperium restitutum.

Neque multo post cum Germaniciani exercitus a Galliarum 15
praesidio tollerentur, consensu militum Iulianus factus Augustus
est interiectoque anno ad Illyricum obtinendum profectus Con-
stantio Parthicis proeliis occupato. quis rebus cognitis ad 2
bellum civile conversus in itinere obiit inter Ciliciam Cappa-
dociamque anno imperii octavo et tricensimo, aetatis quinto et
quadragensimo meruitque inter divos referri. vir egregiae tran-
quillitatis, placidus, nimium amicis et familiaribus credens, mox
etiam uxoribus deditior, qui tamen primis imperii annis ingenti
se modestia egerit, familiarium etiam locupletator neque inhonores
sinens, quorum laboriosa expertus fuisset officia, ad severitatem
tum propensior, si suspicio imperii moveretur, mitis alias, et cuius
in civilibus magis quam in externis bellis sit laudanda fortuna.

Hinc Iulianus rerum potitus est ingentique apparatu Par- 16
this intulit bellum, cui expeditioni ego quoque interfui. aliquot
oppida et castella Persarum in deditionem accepit vel vi ex-
pugnavit, Assyriamque populatus castra apud Ctesiphontem
stativa aliquamdiu habuit. remeansque victor dum se incon- 2
sultius proeliis inserit, hostili manu interfectus est VI. Kal. Iul.
imperii anno septimo, aetatis altero et tricensimo. atque inter
divos relatus est, vir egregius et rem publicam insigniter mo-
deraturus, si per fata licuisset. liberalibus disciplinis apprime 3
eruditus, Graecis doctior atque adeo, ut Latina eruditio nequa-
quam cum Graeca scientia conveniret, facundia ingenti et
prompta, memoriae tenacissimae, in quibusdam philosopho
propior. in amicos liberalis sed minus diligens quam tantum

---

17 quis *A cf. w p. 516 et Philolog. Anz. 10 p. 50*; qui *h*; qui iis *d* ‖
25 tum] tantum *h*.

principem decuit; fuerunt enim nonnulli, qui vulnera gloriae eius inferrent. in provinciales iustissimus et tributorum quatenus fieri posset repressor. civilis in cunctos, mediocrem habens aerarii curam, gloriae avidus ac per eam animi plerumque immodici, religionis Christianae insectator, perinde tamen, ut cruore abstineret, Marco Antonino non absimilis, quem etiam aemulari studebat.

17 Post hunc Iovianus, qui tunc domesticus militabat, ad ob-
tinendum imperium consensu exercitus lectus est, commendatione
patris militibus quam sua notior. qui iam turbatis rebus, exer-
citu quoque inopia laborante, uno a Persis atque altero proelio
victus pacem cum Sapore necessariam quidem sed ignobilem
fecit, multatus finibus ac nonnulla imperii Romani parte tradita.
2 quod ante eum annis mille centum et duobus de viginti fere,
ex quo Romanum imperium conditum erat, numquam accidit.
quin etiam legiones nostrae ita et apud Caudium per Pontium
Telesinum et in Hispania apud Numantiam et in Numidia sub
iugum missae sunt, ut nihil tamen finium traderetur. ea pacis
condicio non penitus reprehendenda foret, si foederis necessitatem
tum, cum integrum fuit, mutare voluisset, sicut a Romanis omni-
bus his bellis, quae commemoravi, factum est. nam et Samnitibus
et Numantinis et Numidis confestim bella illata sunt neque
3 pax rata fuit. sed dum aemulum imperii veretur, intra Orientem
residens gloriae parum consuluit. isque iter ingressus atque
Illyricum petens in Galatiae finibus repentina morte obiit, vir
alias neque iners neque imprudens.

18 Multi exanimatum opinantur nimia cruditate, inter cenan-
dum enim epulis indulserat, alii odore cubiculi, quod ex recenti
tectorio calcis grave quiescentibus erat, quidam nimietate pru-
2 narum, quas gravi frigore adoleri multas iusserat. decessit im-
perii mense septimo, tertio decimo Kal. Mart., aetatis, ut qui
plurimum vel minimum tradunt, tertio et tricensimo anno, ac
benignitate principum, qui ei successerunt, inter divos relatus
est. nam et civilitati propior et natura admodum liberalis fuit.

3 Hic status erat Romanae rei Ioviano eodem et Varroniano
consulibus anno urbis conditae millensimo centesimo et octavo
decimo. quia autem ad inclitos principes venerandosque per-
ventum est, interim operi modum dabimus. nam reliqua stilo
maiore dicenda sunt. quae nunc non tam praetermittimus quam
ad maiorem scribendi diligentiam reservamus.

---

4 aerari *h d* ‖ 31 tertio *A B d*; quarto *C h*.

Index nominum.

THIS BOOK IS DUE ON THE LAST DATE
STAMPED BELOW

AN INITIAL FINE OF 25 CENTS

WILL BE ASSESSED FOR FAILURE TO RETURN THIS BOOK ON THE DATE DUE. THE PENALTY WILL INCREASE TO 50 CENTS ON THE FOURTH DAY AND TO $1.00 ON THE SEVENTH DAY OVERDUE.

SEP 15 1934

INTERLIBRARY LOAN
NOV 29 1989
UNIV. OF CALIF., BERK.

LD 21-100m-7,'33

YB 38362

PA6384
A2
1884

264818

Eutropius